

Finansira EU

Projekt Evropske unije
za regionalni ekonomski razvoj u BiH

REDAH
Asocijacija za ekonomski razvoj

INDIKATORI, TRENDVI I SWOT ELEMENTI

Dodatak socioekonomskoj
analizi regije Hercegovina

I

SWOT ANALIZA EKONOMSKE REGIJE HERCEGOVINA

april / travanj 2004.

I. DIO

INDIKATORI, TRENDVI I SWOT ELEMENTI

**Dokument su izradili stručnjaci EURED projekta
u saradnji sa općinama i institucijama
ekonomske regije Hercegovina**

februar / veljača 2004.

S A D R Ź A J

Strana

SAŽETAK	5
UVODNE NAPOMENE.....	7
1. PREDSTAVLJANJE	8
1.1. Bosna i Hercegovina	8
1.2. REDAH – Asocijacija za ekonomski razvoj	8
2. REDAH – za Hercegovinu.....	9
2.1. Geografski položaj	9
2.2. Reljefne karakteristike	9
2.3. Klimatske karakteristike.....	9
2.4. Resursi.....	10
2.4.1 Vode.....	10
2.4.2 Zemljište.....	11
2.4.3 Šume.....	11
2.4.4 Minerali i rude.....	12
2.5. Prometne karakteristike.....	12
3. STANOVNIŠTVO.....	13
3.1. Demografska slika.....	13
3.2. Struktura stanovništva	14
3.3. Naseljenost	14
3.4. Demografske promjene	15
4. INFRASTRUKTURA.....	15
4.1. Saobraćajna infrastruktura.....	15
4.1.1 Ceste.....	15
4.1.2 Željeznička mreža	15
4.1.3 Riječni i morski saobraćaj	16
4.1.4 Zračni saobraćaj	16
4.2. Snabdijevanje pitkom vodom i odvod otpadnih voda	16
4.2.1 Snabdijevanje pitkom vodom.....	17
4.2.2 Odvod i prečišćavanje otpadnih voda	17
4.3. Tretman čvrstog otpada.....	18
4.4. Elektroenergetska mreža	18
4.5. Toplinska energija.....	19
4.6. Telekomunikacije.....	19
4.7. Industrijska infrastruktura	20
5. EKONOMSKA SITUACIJA U REGIJI.....	20
5.1. Bruto domaći proizvod.....	20
5.2. Obračun proizvodnje.....	21
5.3. Bilans razmjene proizvoda i usluga.....	21
5.4. Investicije	21
5.5. Štednja stanovništva.....	22
6. STRUKTURA DJELATNOSTI PO SEKTORIMA	22
6.1. Klasifikacija djelatnosti.....	22
6.2. Opće stanje po sektorima	22
6.2.1 Stanje po sektorima prije 1992.....	23
6.2.2 Stanje nakon rata	23
6.3. Pregled po sektorima.....	24
6.3.1 Primarni sektor.....	24
6.3.1.1 Poljoprivreda, lov i šumarstvo.....	24
6.3.1.2 Rudarstvo	25

6.3.2	Sekundarni sektor	25
6.3.2.1	Prerađivačka industrija	26
6.3.2.2	Snabdijevanje električnom energijom, plinom i vodom	26
6.3.2.3	Građevinarstvo	26
6.3.3	Tercijarni sektor	27
6.3.3.1	Ugostiteljstvo i turizam	27
6.3.3.2	Trgovina	27
6.3.3.2.1	Unutarnja trgovina	27
6.3.3.2.2	Vanjska trgovina	28
6.3.3.3	Transport, skladištenje i veze	28
6.3.3.4	Finansijske usluge i finansijske operacije	29
6.3.3.5	Promet nekretninama	29
6.3.3.6	Javna administracija i vojska	29
7.	STATUS PREDUZEĆA	30
7.1.	Sektor mikro, malih i srednjih preduzeća	30
7.2.	Privredno okruženje	30
7.3.	Sivo tržište	31
7.4.	Zakonski propisi	31
8.	TRŽIŠTE RADNE SNAGE	32
8.1.	Zaposlenost	32
8.2.	Nezaposlenost	32
8.3.	Plaće zaposlenih	33
9.	OBRAZOVANJE	33
9.1.	Primarno obrazovanje	33
9.2.	Sekundarno obrazovanje	34
9.3.	Tercijarno obrazovanje	34
10.	SOCIJALNI ASPEKTI	35
10.1.	Primanja stanovništva	35
10.1.1	Penzije	35
10.1.2	Potrošačka korpa	35
10.2.	Siromaštvo	35
10.3.	Zdravstvena zaštita	36
10.4.	Socijalna zaštita	36
10.5.	Stanovanje	36
11.	OKOLIŠ	37
11.1.	Zrak	37
11.2.	Voda	37
11.3.	Tlo	38
11.4.	Biodiverzitet	38
11.5.	Otpad	38
11.6.	Šume	39
12.	KVALITET ŽIVLJENJA	39
	PRILOZI	40

SAŽETAK

Zadatak ovog rada je izložiti osnovne indikatore i trendove, uz procjenu mogućnosti i ograničenja za privredni razvoj na području gdje djeluje Regionalna razvojna agencija Hercegovina, kao i sažeto opisati ključne faktore koji na to utiču.

Rad predstavlja pokušaj da se trasira budućnost regije. U tom pogledu svaka, pa i najmanja razvojna šansa i ideja vrijedne su pažnje i podrške. Za njihovo razmatranje i elaboraciju ipak je potrebno više vremena nego što je bilo na raspolaganju. Za sve njih, dakle, nije bilo mjesta - rad se morao fokusirati na ključne među njima – one koji bi poslužili kao kostur budućem razvoju.

Na prilično oskudnoj statističkoj građi i uz opće pomanjkanje podataka (posebno za poslijeratno razdoblje) ne samo o razvojnom procesu nego i o ratnim posljedicama na materijalne i kadrovske potencijale, zatim o bitnim promjenama u vlasničkoj strukturi i proizvodnim programima, trebalo je, koristeći u mogućoj mjeri i rezultate 30-godišnjih istraživanja (naročito o prirodnim izvorima ekonomskog rasta u ovim krajevima), izraditi jedan uvjerljiv tekst. Vrednujući indikatore i trendove razvoja dodatnim kriterijima (prednosti, mane, mogućnosti i prijetnje), izvršena je selekcija faktora (budućeg) održivog razvoja. O njima bi, čini se, trebalo voditi računa prilikom izrade same strategije. Ti ključni faktori su, u nastavku, poredani prema značaju za budući razvoj, ali redoslijed ne isključuje druge faktore – oni se međusobno dopunjavaju čineći minimalnu cjelinu.

1. Voda je ključni prirodni resurs budućnosti, ne samo za ove krajeve. Taj nebeski dar ovom podneblju treba zadržati (izvjesno vrijeme tokom godine) na tom prostoru da bi se mogao višestruko iskoristiti za razvoj, a zatim nezagađenog pustiti da ga drugi koriste na putu ka ušću. Formuliranje i izrada strategije korištenja voda slivova Neretve i Trebišnjice, uz integralno upravljanje njima, morali bi biti prvi korak u daljnjem osmišljavanju razvoja.
2. Razvoj agroindustrijskog sektora temeljenog na plodnom tlu, broju sunčanih dana i kontroliranoj upotrebi vode te srazmjerno očuvanom okolišu čini se da pružaju mogućnost specifične proizvodnje hrane ne samo za potrebe stanovništva regije nego i gravitirajućeg dijela Dalmacije, u prvom redu, ali i Bosne, a u nekim (opet specifičnim) proizvodima za izvoz znatno izvan granica zemlje. Agrarnu politiku, međutim, treba postaviti na nove temelje - ključnim (državnim) odlukama o argarnom minimumu i socijalnoj sigurnosti ruralnog stanovništva, što bi omogućilo okrupnjavanje posjeda ali i opstanak malih gazdinstava. Ruralna naselja treba voditi ka urbanizaciji i izgradnji svih elemenata infrastrukture, uključujući centre za tehničku, finansijsku i drugu podršku njihovom opstanku i razvoju.
3. Energetski potencijal područja svrstava ovu regiju u najbogatije po stanovniku u Evropi. U dilemi između dva osnovna resursa: ugljena (koji je neobnovljiv) i vode (trajan resurs), vjerovatno bi trebalo dati prioritet hidroenergiji. Možda bi odlaganje korištenja ugljena za budućnost u kojoj bi se, eventualno, dobile čiste tehnologije moglo biti rješenje koje bi pomirilo suprotnosti. Na drugoj strani, agresivnim korištenjem vodnog potencijala mogla bi se u velikoj mjeri narušiti inače krhka ekološka pa i proizvodna ravnoteža. Strategija korištenja voda iz tačke 1. bila bi prvi korak u razumnom korištenju tog potencijala, a cost-benefit analiza izvedena nakon idejnih tehničkih rješenja upotrebe voda u energetske svrhe, barem kod većih objekata

- završni korak u odlučivanju o izgradnji. Pri navedenome, ne treba gubiti iz vida solarnu i energiju vjetra, kod kojih je transfer stranih znanja i (pozitivnih i negativnih) iskustava najvjerovatniji put u njihovom korištenju.
- 4. Saobraćajna infrastruktura je najslabija karika u razvoju regije. Koridor 5-C možda je najvažnija srednjoročna investicija koja će doprinijeti boljem povezivanju regije s ostatkom svijeta. On, međutim, ne rješava problem otvaranja cijele regije, pa ni razvoja zemlje. Ovdje je potreban novi pristup problemu. Umjesto unutarnje sinergije, koja može biti nužan ali nije i dovoljan razlog za izgradnju saobraćajne mreže, potrebno je razmotriti razvojne potrebe (balkanskog i evropskog) okruženja i u njima sagledati položaj i ulogu regije i zemlje i, zatim, osmisliti nove saobraćajne koridore budućnosti. Jedna balkanska konferencija o tim, novim, koridorima mogla bi biti dobar početak u kvalitetnijoj integraciji regije u saobraćajnu infrastrukturu buduće Evrope. Na rezultatima konferencije mogla bi biti formilirana strategija razvoja saobraćaja u zemlji, a unutar nje (ili nakon nje) i regionalna strategija. Ukoliko država nije u stanju finansirati taj razvoj, regija bi morala raspolagati pravom odobravanja koncesija.
- 5. Predratna industrija regije bila je u najvećoj mjeri orijentirana na izvoz u druga područja zemlje, bivše SFRJ, Evrope i svijeta i zadovoljavala najviše standarde kvaliteta. Ogroman novac uložen u razvoj privrede u regiji nakon Drugog svjetskog rata nepovratno propada u procesu dezinvestiranja. Ne upuštajući se u raspravu o konceptu privatizacije i gotovo nemjerljivim poslijeratnim štetama učinjenim privredi na ovom prostoru, očito je da su neke vrijednosti još uvijek prisutne i mogu se iskoristiti za daljnji razvoj. U prvom redu riječ je o tehničkim znanjima i sposobnostima koja posjeduje radna snaga regije, a zatim o urbaniziranim površinama, izgrađenoj industrijskoj infrastrukturi i objektima s devastiranom opremom. Nužna dodatna ulaganja uz novo promišljanje proizvodne orijentacije u najvećem broju slučajeva bila bi manja od novih investicija na novim lokacijama. Jedan regionalni web-portal s prikazom stanja neiskorištenih prostora, objekata i mogućnosti za (domaća i strana) ulaganja sigurno bi pomogao potencijalnim investitorima u odlučivanju o ulaganju na prostoru regije.
- 6. Turizam, u kojem je etabliran jedan broj turističkih enklava («ostrva»), svakako predstavlja jednu od ozbiljnih razvojnih mogućnosti. Neke od geoloških, prirodnih i kulturno-historijskih i tradicionalnih vrijednosti, međutim, ostaju (stalno i bez razloga) izvan ponude. Regionalna strategija razvoja ove djelatnosti je, čini se, nužna, a njen sastavni dio mogao bi biti web-site s digitaliziranim lokacijama, fotografijama i kalendarom događaja.
- 7. Mineralni resursi su dosad uglavnom ad hoc istraživani i korišteni. Njihova nedovoljna geološka, rudarska, hemijskotehnološka i ekonomska istraženost ne omogućava, osim u izuzecima, sistematsko korištenje. Izvještajem su obuhvaćeni glavni među poznatim potencijalima, ali je za njihovo sistematsko korištenje potreban (u najmanju ruku) regionalni fond za mineralna istraživanja u kojem bi participirale sve općine područja, a sredstva bi služila kao inicijalna za generiranje partnerstva u ovoj oblasti.

UVODNE NAPOMENE

Ekspertnom ocjenom prethodno izvedene Socioekonomske analize područja (SEA) na kojoj djeluje Regionalna ekonomska razvojna agencija (REDAH) za Hercegovinu zahtijevano je da se:

1. identifikuju glavni indikatori i trendovi relevantni za ekonomski razvoj;
2. identifikuju i opisu komparativne prednosti regije;
3. predstavi nacrt dokumenta Radnoj grupi i stručnjacima EURED-a uključenim u proces izrade Strategije, radi diskusije; i
4. pripremi konačan dokument za usvajanje.

Cio proces trebalo je da bude završen do kraja februara 2004. godine, nakon čega bi se radila SWOT analiza za posebno odabrane oblasti.

Pod «dokumentom» se podrazumijevala SEA. Pri izradi nacrt tog dokumenta izostala je saradnja općina koje pripadaju području Republike Srpske (RS) u prikupljanju i dostavi statističke građe, a ni raspoloživi podaci za ostale općine (na području Federacije BiH) nisu naročito pouzdani, pa ni čvrsti zaključci nisu mogli biti adekvatno izvedeni. Budući da prikupljanje kvalitetne statističke građe daleko prevazilazi vremenski okvir u kojem je trebalo analizu doraditi, prijetila je opasnost da se izrada SWOT analiza i Strategije za regiju odloži na neodređeno vrijeme.

Da bi se spomenuti problem prevazišao, dogovoreno je da se, u doradi dokumenta, obrade prve dvije tačke iz zadatka, ali tako da mogu poslužiti kao polazište za izradu SWOT analiza u radnim gupama. Ovim je, zapravo, fokus dorade:

1. sužen na indikatore i trendove, ali i
2. proširen na ključne elemente SWOT analize.

Autori teksta su, držeći se sadržaja SEA, izvršili analizu i predložili skup *izvornih* indikatora za svaku od pojava relevantnih za regiju – u nastavku teksta. Za njihovo prikupljanje ponekad će biti moguće koristiti postojeće izvore u općinama, nekad će biti potrebno koristiti dokumentaciju zvaničnih statističkih institucija, u trećim slučajevima rezultate istraživanja drugih institucija ili posebna istraživanja.

S druge strane, kakav god da se sistem indikatora prihvati, bilo bi korisno da je on identičan za sve regije, što podrazumijeva da treba postići dogovor svih regija o njemu. Također bi dobro bilo da se evropski eksperti za sistem regionalnih indikatora uključe u njegovo formuliranje, kako bi on bio kompatibilan s onim koji se primjenjuje u Evropskoj uniji.

Izvori i literatura koji su korišteni za izvještaj dati su u fusnotama u tekstu ili uz tabele u prilogima.

PREDSTAVLJANJE

Fokus: Bosna i Hercegovina; regija

1.1. *Bosna i Hercegovina*

Izvorni indikatori: smještaj države u Evropi - geografska karta s granicama država i analizom geostrateškog položaja zemlje; površina (km²); broj stanovnika (milioni osoba, izračunati na 1 decimalu, za posljednjih dva popisa i aktuelnu godinu); veličina tržišta: bruto domaći proizvod (milioni BAM/USD ili EUR);

izvedeni indikatori: gustina naseljenosti (st/km²); nivo razvijenosti (BDP/St BAM/USD ili EUR); mjesto na rang-listi razvijenosti Evrope (grafički prikaz svih zemalja Evrope i ključnih zemalja svijeta za konkretnu godinu, prema BDP/St);

trendovi: do rata je zemlja spadala u slabije razvijeni dio Evrope, nakon rata ostvaruje svega 40% predratnog obima proizvodnje s tendencijom vrlo umjerenog rasta koj je stavlja na dno gornje rang- ljestvice razvijenosti; industrijski kapaciteti zastarjeli a tokom rata u najvećoj mjeri uništeni, zemlja se nalazi pred novim početkom;

prednosti: postoje prirodni, radom stvoreni i ljudski resursi koji mogu poslužiti kao polazište za daljnji razvoj;

mane: lokalna štednja ne omogućava generiranje endogenog razvoja; privredna infrastruktura nedovoljno razvijena i koči razvoj; prirodni i komplementarni ekonomski prostori Hercegovine i Dalmacije razdvojen državnom granicom;

mogućnosti: u stranim izvorima finansiranja;

prepreke: neizgrađen ekonomski, socijalni i politički ambijent za razvoj.

1.2. *Asocijacija za ekonomski razvoj (REDAH) - za Hercegovinu*

Izvorni i izvedeni indikatori: kao pod 1.1, s tim da se komparacija izvodi po regijama unutar zemlje;

SWOT: u osnovi kao pod 1.1.

2. REDAH

Fokus: geografski položaj, reljef, klima, prirodni resursi

2.1. Geografski položaj

Izvorni indikatori: opisni, ilustracija: karta; opća struktura površina (površine u km² pod oranicama, livadama, pašnjacima, šumama, goletima, površine pod objektima);

trend: položaj nepromjenjiv; iskorištenje površina se pogoršava;

prednosti: blizina mora i litoralizacija, blizina trgovačkih luka; predstojeća izgradnja evropskog autoputa;

mane: reljef, koji otežava neposredniji dodir s priobaljem i unutrašnjošću; devastacija prostora, zbog raspada urbanističkog planiranja i prostorne regulative;

mogućnosti: položaj se može poboljšati izgradnjom modernih saobraćajnica, rehabilitacijom urbanističkog planiranja i prostornom regulativom;

prepreke: visoke investicije za izgradnju saobraćajnica; sporo poboljšanje regulative u općinama i kantonima; nedovoljna saradnja općina u regiji i s drugim regijama.

2.2. Reljefne karakteristike

Izvorni indikatori: opisni, prema geografskoj tipologiji i regionalizaciji, ilustracija: karta;

trendovi: karakteristike reljefa su dugoročno stabilne; geomorfologija i krški karakter najvećeg dijela regije preodređuju razvitak posebne «krške strukture» privrede;

prednosti: orijentacija ka moru;

mane: karst; visinske prepreke za razvoj saobraćajne infrastrukture;

mogućnosti: brojna kraška polja koja omogućavaju razvoj poljoprivredne proizvodnje;

prepreke: potrebne srazmjerno visoke investicije.

2.3. Klimatske karakteristike

Izvorni indikatori: opisni, prema poznatoj tipologiji i regionalizaciji, ilustracija: karta; dnevne temperature zraka na raznim lokalitetima; broj sunčanih dana u godini; učestalost, smjer i brzina vjetra;

trendovi: relativno stabilne karakteristike klime omogućavaju dugoročno planiranje i korištenje resursa;

prednosti: pedološke i klimatske osobine te bioenergetski potencijal mogu biti povoljna osnova za proizvodnju hrane, a u tome visokovrijednih proizvoda;

mane: ljetne suše; raspored padavina nije u saglasnosti s potrebama u proizvodnji hrane; nužnost navodnjavanja;

moгуćnosti: iskorištenje energije sunca i vjetra; višenamjensko korištenje voda;

prepreke: kao pod 2.1.

2.4. Resursi

Ohubvat: vode, zemljište, šume, minerali i rude, prometne karakteristike regije

2.4.1 Vode

Izvorni indikatori: količina padavina (mm/god); vremenski raspored padavina (mm/mjes.); površinski i podzemni vodni tokovi (m^3/m^2 riječnog profila/sec);

izvedeni indikatori: energetski potencijal voda (MW instalirane snage, GWh/god. proizvedene energije; potrošnja vode u poljoprivredi; potrošnja u industriji; potrošnja vode u domaćinstvima;

trend: uslovno stabilan resurs, predstavlja dugoročan oslonac za razvoj;

pednosti: posječno 1500 mm padavina godišnje (oko 50% iznad prosjeka u zemlji); nezagađenost gornjih tokova rijeka; po količini padavina 4,4 puta bogatija od prosjeka u BiH i 6,6 puta od svjetskog prosjeka; apsolutno najveći razvojni potencijal i razvojna prednost regije (za proizvodnju energije i hrane općenito te proizvodnju hrane u vodi);

mane: visoke sezonske oscilacije, u ljetnim mjesecima padavine iznose 1/7 do 1/10 godišnjeg prosjeka; velike količine vode odlaze u podzemne tokove; sezonske poplave ograničavaju mogućnosti korištenja kraških polja; osobine terena ograničavaju industrijski razvoj na okolinski nezagađujuće grane; neusaglašeno gospodarenje vodama od strane svih njenih korisnika (stanovništvo, poljoprivreda, elektroprivreda, industrija);

moгуćnosti: višenamjensko korištenje voda (proizvodnja hrane i energije; snabdijevanje domaćinstava i industrije); proizvodnja hrane u vodi (morskoj i slatkoj, tekućoj i stajaćoj); realizacija projekata Hercegovina Water Supply Ring i Upper Horizon;

prepreke: neistraženost podzemnih tokova; nepostojanje katastra podzemnih tokova; nepostojanje propisa o zaštiti voda i o kvalitetu otpadnih voda iz industrije i domaćinstava.

2.4.2 Zemljište

Izvorni indikatori: površine (ha) prema standardnim kulturama i klasama, stanje krajem izvještajnog perioda; površine prema namjeni (poljoprivredno, šumsko, urbano, pod saobraćajnicama, industrijsko, rezervati i zaštićeno, napušteno zemljište); opisni indikatori, ilustracija: karte;

trend: uslovno stabilan, dugoročni resurs; smanjenje udjela zasijanih u obradivim površinama, tendencija daljnjeg napuštanja zemljišta; tendencija degradiranja;

prednosti: trajna raspoloživost za upotrebu; uz kultivaciju i irigacione sisteme mogući znatni prinosi;

mane: sezonska plavnost područja kraških polja; goleti kao neproduktivno zemljište;

mogućnosti: donošenje propisa o upotrebi zemljišta, agrarnom minimumu i socijalnoj sigurnosti poljoprivrednih domaćinstava i o nasljeđivanju;

prepreke: jako usitnjeni posjedi.

2.4.3 Šume

Izvorni indikatori: površine pod visokim i niskim šumama, šikarama i goletima (km^2), prema svojini (državne, privatne, km^2), prema vrsti šume (crnogorična, bjelogorična, mješovita, km^2), prema količini drvne mase i godišnjem prirastu (hiljade m^3), godišnji obim sječe (000 m^3);

izvedeni indikatori: količina drvne mase, godišnji prirast i sječa po jedinici šumske površine (m^3/km^2);

stanje: šumski pokrivač regije ima dvije suprotne vrijednosti: manji dio predstavljaju cjeloviti kompleksi visokih šuma pogodnih za privređivanje (općine Mostar, Konjic, Nevesinje i Gacko te, eventualno, Drvar, Bosansko Grahovo i Glamoč), a veći dio disperzirane i degradirane šume; količina drvne mase ($58,2 \text{ m}^3/\text{km}^2$) znatno je manja nego u prosjeku u BiH ($140 \text{ m}^3/\text{km}^2$);

trend: sječa nakon rata nadmašuje godišnji prirast, tendencija degradacije šuma;

prednosti: obnovljiv resurs s mogućnošću povećanja količine i poboljšanja kvaliteta šuma i okoliša;

mane: dug period investiranja i njege;

mogućnosti: eksploatacija u visini godišnjeg prirasta; oplemenjavanje napuštenih i degradiranih površina pošumljavanjem;

prepreke: nerazvijena svijest o značaju šuma za ekološku i klimatsku ravnotežu i stabilnost područja; neadekvatnost propisa o gazdovanju šumama.

2.4.4 Minerali i rude

Stanje. Postoje značajne rezerve mrkog ugljena i lignita, magnetita i boksita od metalnih ruda, te krečnjaka, gipsa, dolomita, pirofilita i arhitektonsko-građevinskog kamena od nemetala i građevinskih materijala. Rezerve se utvrđuju posebnim geološkim studijama, a osnovni podaci o rezervama dosad otkrivenih mineralnih sirovina mogu se naći u radu V. Smoljana «Konceptija razvoja Hercegovine – Aktualne mogućnosti gospodarskog razvitka», str. 60-76, izd. Gospodarska komora HB, Mostar, 1998.

Potrebna posebna, temeljitija, analiza mogućnosti njihove eksploatacije u uslovima nakon rata, posebno u pogledu koncesija.

Dokazane rezerve ugljena, boksita, magnetita, gipsa, dolomita, pirofilita i arhitektonsko-građevinskog kamena. Postoje ubikvitetne rezerve krečnjaka, a u riječnim dolinama nerijetki i izdašni lokaliteti šljunka i pijeska.

Kamen, šljunak i pijesak. Količine, kvalitet i ekonomičnost eksploatacije kamena šljunka i pijeska za razne namjene dokazane su. U brojnim slučajevima rentabilnost te eksploatacije se može postići i na lokalnom tržištu.

Ugljen. Količine i kvalitet, a u većini slučajeva i ekonomičnost eksploatacije su dokazani. Ipak, u većini slučajeva je potrebna prethodna cost-benefit analiza, posebno radi dugoročnih ekoloških uticaja.

Boksit. Raspoloživost kvalitetnih boksita je dokazana, ali je potrebno provjeriti tržišnu opravdanost obnavljanja proizvodnje, uz daljnja rudarsko-geološka istraživanja radi boljeg poznavanja rezervi.

Gips i dolomit. Step en istraženosti i kvalitet sugeriraju opravdanost njihove eksploatacije. Čini se da bolje korištenje ovih sirovina zavisi jedino od poduzimljivosti lokalnih poslovnih subjekata.

Pirofiliti. Dokazane rezerve, dosegnuta tradicija u plasmanu i rastuća tražnja mogli bi dovesti do boljeg korištenja sirovine.

Magnetit i druge rude trougla Jablanica – Konjic – Prozor/Rama, te tuf kod Livna. Dosadašnji rezultati opravdavaju daljnja istraživanja ovih potencijala.

Detaljniji uvid u svaku od sirovina dat je u tabeli 2.4.4.1.

2.5. Prometne karakteristike

Izvorni indikatori: vrsta, kvalitet i dužina prometnica (putevi, pruge, aerodromi, luke i pristaništa); količina prevezenih roba (tone/god.); broj prevezenih putnika (broj osoba/god.); broj putničkih i teretnih vozila (kom), nosivost teretnih vozila i vagona (tone);

izvedeni indikatori: gustina saobraćajne mreže (km/km²); prevezeni tkm/god; Potencijal u prijevozu (tkm/god); itd.;

trend: degradiranje saobraćajnica; paraliza željezničkog prometa kao posljedica rata; zagušenje saobraćaja na putevima nakon rata;

prednosti: nema;

mogućnosti: izgradnja evropskih puteva postojećim i novim koridorima, zasnovanim na strateškim putnim pravcima Evrope; za zapadni dio Hercegovine i BiH u cjelini od posebnog bi značenja bila davno koncipirana izgradnja željezničke pruge Split – Sarajevo (Zenica);

prepreke: nepostojanje strateške vizije razvoja saobraćajnica u zemlji.

3. STANOVNIŠTVO

Obuhvat: opća demografska slika, struktura stanovništva, demografske promjene

3.1. Demografska slika

Izvorni indikatori: broj stanovnika sa stanjem na određeni dan (prema popisima i procjenama); broj izbjeglih osoba iz općine; broj raseljenih osoba iz općine; broj doseljenih stanovnika u općinu (tokom perioda i stanje na određeni dan); broj osoba koje su emigrirale tokom izvještajnog perioda; broj rođenih tokom izvještajnog perioda; broj umrlih tokom izvještajnog perioda;

izvedeni indikatori: stope promjene svakog od izvornih indikatora; saldo migracija stanovništva tokom izvještajnog perioda; prirodni priraštaj stanovništva općine; tendencije u kretanju izvornih pokazatelja;

trendovi: smanjen ukupan broj stanovnika za 1/3 u odnosu na stanje prema popisu iz 1991. godine; broj izbjeglih, raseljenih i doseljenih – nove pojave uzrokovane ratom; tendencije smanjenja nataliteta i povećanja mortaliteta čiji rezultat je stagnacija ukupnog broja potencijalnih stanovnika; tendencija neto odliva stanovništva po osnovu migracija;

prednosti: općenito, relativno smanjene potrebe za socijalnom skrbi stanovništva zbog njegovog neto odliva; smanjen pritisak na nova radna mjesta; apsolutno smanjene potrebe za ustanovama za brigu o djeci, starima i iznemoglama;

mane: opće starenje populacije; smanjen radni kontingent; povećane potrebe za socijalnom skrbi doseljenika i povratnika; negativna selekcija kreativnih kadrova, zbog neto odliva stanovništva; opći relativni porast potreba za ustanovama za brigu o starima i iznemoglama zbog rasta učešća starijih generacija;

mogućnosti: osnivanje državnog fonda za podršku održivom povratku, predviđenog Dejtonskim dogovorom; formiranje socijalnog fonda na nivou entiteta i države; integracija doseljenika i povratnika u lokalnu zajednicu; stvaranje preduzetničke klime u općinama; kreiranje akcionih programa zapošljavanja u općinama; poboljšanje podrške planiranju porodice; javna briga o trudnicama i materinstvu; daljnji razvoj ustanova za brigu o starima i iznemoglama;

prepreke: nedostatak političke volje za zaštitu manjinskih socijalnih i etničkih grupa i formiranje fondova; nedostatak finansijskih sredstava za podršku zapošljavanju, posebno mladih; ograničene mogućnosti za finansiranje socijalne skrbi općenito.

3.2. *Struktura stanovništva*

Izvorni indikatori: broj stanovnika u općini prema popisima i procjena stanja na određeni dan u izvještajnoj godini (prema petogodišnjim kohortama i uobičajenoj statističkoj metodologiji); broj muških i ženskih osoba u općini prema istim kohortama i metodologiji; broj stanovnika po naseljenim mjestima prema popisima i veličini naselja (0-100 stanovnika, 101-200 stanovnika itd. prema jedinstvenoj statističkoj metodologiji); broj stanovnika prema etničkoj pripadnosti po naseljenim mjestima, prema popisima i sa stanjem na određeni dan u izvještajnom periodu; broj napuštenih naselja i naznaka uzroka;

izvedeni indikatori: prosječna starost stanovništva, očekivani životni vijek novorođenčeta, predškolske kohorte, kohorte u osnovnom obrazovanju, kohorte dospjele za visoko obrazovanje; radnosposobno stanovništvo, radno zavisno stanovništvo; udio mladih i starijih generacija; mnogi drugi pokazatelji od značaja za demografsku, politiku zapošljavanja i socijalnu politiku;

trendovi: opadanje učešća mladih generacija, porast učešća starijih, povećano učešće žena u strukturi generacija iznad 15 godina; porast učešća urbanog stanovništva; smanjenje učešća etničkih manjina u strukturi; napuštanje malih naselja;

prednosti: relativno smanjena potreba za izgradnjom ustanova za djecu, apsolutno smanjena potreba za izgradnjom osnovnih škola (ne za modernizacijom); kvalifikovane i vješte generacije u radnoj dobi;

mane: porasla potreba za otvaranjem novih radnih mjesta (u odnosu na stvarno stanje); povećane potrebe za ustanovama za brigu o starijim generacijama; narasle potrebe za obrazovnim institucijama srednjega i visokog obrazovanja zbog ubrzane urbanizacije stanovništva nakon rata;

mogućnosti: osnivanje regionalnog razvojnog fonda, osnivanje regionalnog fonda na nivou države kao partnerskog odgovarajućem fondu EU; osnivanje mreže centara za podršku ruralnom razvoju;

prepreke: ograničene mogućnosti za finansiranje podrške razvoju općina i regija; nedostatak političke volje za osnivanje i finansiranje fondova i institucija za podršku regionalnom i ruralnom razvoju.

3.3. *Naseljenost*

Integrirano u 3.1 i 3.2

3.4. *Demografske promjene*

Integrirano u 3.1 i 3.2

4. INFRASTRUKTURA

Obuhvat: saobraćajna infrastruktura; snabdijevanje pitkom vodom i odvod otpadnih voda; čvrsti otpad; snabdijevanje elektroenergijom; snabdijevanje toplinskom energijom; telekomunikacije; industrijska infrastruktura

4.1. *Saobraćajna infrastruktura*

Saobraćajnice: ceste, željeznice, riječna i pomorska infrastruktura, aerodromi

4.1.1 Ceste

Izvorni indikatori: klasifikacija na evropske, magistralne, regionalne i lokalne ceste, pod asfaltom i makadamske, dužina u km, ilustracija: karta;

izvedeni indikatori: gustina mreže (km/km²); intenzitet prometa (broj putničkih i teretnih vozila: minimalni, maksimalni i prosječan dnevni, sezonski i godišnji, po satu);

stanje: 124 km magistralnih puteva (Ivan-sedlo – Mostar - Doljani); nepostojanje cesta evropskog profila i kvaliteta prijeti relativnom izolacijom;

trend: povećanje dužine i gustine izgrađenosti regionalne cestovne mreže u odnosu na predratno stanje;

prednosti: nema;

mane: općenito veoma loše tehničke karakteristike cesta koje uzrokuju visoke transportne troškove; nedovoljna sredstva za održavanje; nedostatak planiranja njihovog održavanja i razvoja;

mogućnosti: izgradnja evropskih puteva kroz BiH koji bi povezali Brisel s Malom Azijom i zapadnom obalom Grčke, a posebno koridora 5-C i njegovog povezivanja s Jadranskom cestom;

prepreke: ograničene mogućnosti finansiranja izgradnje i održavanja; nestimulativni uslovi za odobrenje koncesija; izostala saradnja sa zemljama u okruženju na simultanom razvoju mreže evropskih cesta na području Balkana.

4.1.2 Željeznička mreža

Izvorni indikatori: dužina u km (177 km); broj prevezenih putnika (000 osoba/god.); količina prevezenog tereta (hiljade t/god.); ukupan broj sjedišta; kapacitet u prijevozu tereta (000 t);

izvedeni indikatori: gustina (km/km^2); prosječna brzina kretanja (km/h); prosječna stopa iskorištenja kapaciteta (%); itd.;

trend: učinak željeznice smanjen na ispod 5% predratnog; udio željeznica u ukupnom transportu smanjen s predratnih 17% na 1,5%, zbog poslijeratne blokade industrije; smanjenje prosječne brzine kretanja (na 50 km/h) zbog neotklonjenih ratnih razaranja;

prednosti: povezanost sa evropskom mrežom pruga i lukom Ploče; pouzdanost;

mane: uništeni kapaciteti u prijevozu putnika, zapušteni kapaciteti za prijevoz roba i masovnih tereta, sistem telekomunikacija neobnovljen, reelektrifikacija nedovršena;

moгуćnosti: pod pretpostavkom da se riješi pitanje korištenja luke Ploče, postoje srazmjerno visoke mogućnosti za njeno intenzivnije korištenje; izgradnja pruge Sarajevo (Zenica) – Split, u daljoj budućnosti;

prepreke: dezintegriranost željezničke mreže; nedostatak političke volje da se sistem integrira.

4.1.3 Riječni i morski saobraćaj

Pojava neznatna

Mogućnosti: Izgradnja pristaništa, odnosno trajektne luke u Neumu pomogla bi razvoju turizma.

4.1.4 Zračni saobraćaj

Izvorni indikatori: broj aerodroma; kapacitet u prijevozu putnika i robe (broj letova, 000 putnika/god., tone tereta/god.), opremljenost (opisan pokazatelj);

trend: u odnosu na stanje pred rat prepolovljen broj letova u 2002. godini (884, odnosno 424, respektivno), broj prevezenih putnika smanjen na 1/3 (30, odnosno 10 hiljada);

prednosti: alternativno rješenje drugim oblicima prijevoza;

mane: suboptimalna lokacija za potrebne uslove slijetanja i polijetanja aviona;

mogućnosti: arazmjerno velik gravitirajući prostor; aerodrom može biti alternativno letjelište glavnom aerodromu u Sarajevu u vremenski nepovoljnim uslovima;

prepreke: nedostatak volje za među i unutarinstitutsku saradnju na racionalizaciji razvoja i planiranju korištenja svih kapaciteta.

4.2. Snabdijevanje pitkom i odvod otpadnih voda

Obuhvat: snabdijevanje pitkom vodom; odvod i prečišćavanje otpadnih voda

4.2.1 Snabdijevanje pitkom vodom

Izvorni pokazatelji: broj vodozahvata; kapacitet vodozahvata (m^3); količina isporučene vode (minimalna, maksimalna, prosječna dnevna, mjesečna i godišnja, stanovništvu, industriji, poljoprivredi, m^3); dužina (km) i stanje vodovodne mreže (opisno); broj potrošača (domaćinstava korisnika sistema); prostorni obuhvat sistema (opisno, ilustracija: karta);

izvedeni pokazatelji: potrošnja vode u domaćinstvima, industriji i poljoprivredi (m^3 , dnevno, mjesečno, godišnje); pokrivenost domaćinstava pitkom vodom (%); gubici u razvodnom sistemu (%);

trend: stanje uglavnom nepromijenjeno u odnosu na predratno;

prednosti: gotovo neiscrpne količine vode u nadzemnim i podzemnim tokovima, upotrebljive za proizvodnju energije i hrane te za snabdijevanje stanovništva i industriju;

mane: problem očuvanja kvaliteta voda;

mogućnosti: dugoročno je moguće osigurati pitku vodu u svakom naseljenom mjestu;

prepreke: nije osiguran integralni pristup iskorištenju voda i snabdijevanju stanovništva, poljoprivrede i industrije, na regionalnoj osnovi.

4.2.2 Odvod i prečišćavanje otpadnih voda

Izvorni indikatori: broj i razmještaj uređaja za prihvata, odvod i prečišćavanje tečnih otpadnih materija (ilustracija: karta); broj domaćinstava priključenih na odvodni sistem; količina i kvalitet neprečišćenih tekućina; kvalitet prečišćenih otpadnih voda (opisan);

izvedeni indikatori: po potrebi;

trend: zagađivanje voda iz industrije smanjeno, zbog razorenosti industrije; naslijeđen i ratom pogoršan problem otpadnih voda iz naselja – ispuštaju se uglavnom u prirodne nadzemne i podzemne recipijente;

prednosti: manji privatni troškovi stanovanja;

mane: veći eksterni troškovi u lokalnoj i nizvodnim ekološkim zajednicama;

mogućnosti: tehnološka rješenja za odvod i prečišćavanje su poznata i dostupna; moguća izrada katastra i razvoj sistema monitoringa;

prepreke: nepostojanje kaznenih sankcija i sistema pravne zaštite od zagađivača; nepostojanje političke volje da se problem riješi na jedinstven način; nepostojanje svijesti o štetnosti po kvalitet života u zajednici.

4.3. Tretman čvrstog otpada

Izvorni indikatori: vrste i količine čvrstog otpada (naziv, tone/god.), sistemi selekcije (opisno); broj i razmještaj nelegalnih odlagališta (ilustracija: karta);

trend: sve očitija nemoć vlasti da spriječi pogoršanje stanja u ovoj oblasti;

prednost: privatni troškovi odlaganja smanjeni;

mana: društveni troškovi istog povećani; neriješen pravni status djelatnosti i lokacija odlagališta i nerazvijeno planiranje i finansiranje njenih današnjih minimalnih aktivnosti;

moгуćnosti: lokalnom regulativom definirati način i mjesta odlaganja svih vrsta čvrstog (uključujući organski) otpada; regionalnim deponijama i sistemom reciklaže i/ili spaljivanja (energija) osigurati korištenje sekundarnih sirovina i energenata; trajni otpad trajno zbrinuti;

prepreke: nedostatak političke energije u rješavanju problema i sprečavanju potencijalnih ekoloških, materijalnih i zdravstvenih incidenata; trajan konflikt privatnoga i javnog interesa.

4.4. Elektroenergetska mreža

Izvorni pokazatelji

Potencijali: termoeenergetski - ligniti u Tomislav-Gradu, Livnu, Mostaru, Gacku i neistraženi ugljeni čije prisustvo je indicirano; hidroenergetski - slivovi Trebišnjice, Neretve i Cetine; solarna energija i energija vjetra;

iskorištenje: hidro i termoeenergetski objekti: instalirana snaga (MW); proizvodnja (GWh/god.); visokonaponski i niskonaponski vodovi (dužina u km, stanje – opisno, ilustracija: karta); dužina i kvalitet razvodne mreže u naseljenim mjestima; mogućnosti poboljšanja sistema – opisno; potrošnja energije (u domaćinstvima, industriji, ostali potrošači);

trend: relativno efikasan oporavak glavnih proizvođača elektroenergije nakon rata; vrlo spora obnova distributivne mreže (50% predratnog kapaciteta), koja zadovoljava samo zbog smanjene potrošnje u industriji nakon rata;

prednosti: natprosječne mogućnosti proizvodnje hidroenergije i snažni potencijali termoeenergije; vrlo velike mogućnosti izgradnje malih akumulacija s dvostrukom namjenom: proizvodnja energije i natapanje poljoprivrednih površina (primjer: projekti vezani za rijeku Trebižat); značajne mogućnosti korištenja energije sunca i vjetra;

mane: nejedinstvo proizvodnih sistema; nedostatak saradnje;

moгуćnosti: raspoloživi resursi omogućavaju značajno povećanje proizvodnje i, uz adekvatnu distribuciju, izvoz energije u druga područja i izvan zemlje;

prepreke: zastoj u istraživačkom radu; srazmjerno brzo zastarijevanje opreme.

4.5. Toplinska energija

Indikatori: broj i razmještaj javnih toplana; instalirani kapacitet i stopa iskorištenja; količine potrošnje u stanovanju i poslovnim objektima; cijene; kvalitet usluge;

trend: prelazak od individualne proizvodnje i korištenja toplinske energije (električna energija, drvo, ugljen) prema njezinom korištenju iz organizovanih sistema bio je prije rata na samom početku (korisnici samo u Mostaru: 20 000 m² poslovnog prostora, 5 700 stanova); rat je uništio i te skromne izvore;

prednosti: niža cijena grijanja; manje zagađenje; veće mogućnosti korištenja alternativnih izvora energije;

mane: obilje elektroenergije iz lokalnih izvora – zapreka je korištenju alternativnih izvora i daljnjoj racionalizaciji potrošnje;

mogućnosti: Mostar je grad s najviše sunčanih sati godišnje (100-godišnji prosjek = 2 291 sat godišnje), a slično je i u Hercegovini; znatne mogućnosti korištenja solarne i energije vjetera: moguće ponovno formiranje institucije analogne predratnoj za istraživanje alternativnih izvora energije;

prepreke: slab interes preduzetnika za dugoročna istraživanja i eksperimentalna ulaganja; nepostojanje stimulacija za istraživački rad.

4.6. Telekomunikacije

Indikatori: broj telefona; broj internet priključaka; broj impulsa; broj internet poziva; prosječno trajanje komunikacije;

trend: brz razvitak telekomunikacija nakon rata već je nadomjestio ratne gubitke, uključujući broj pretplatnika; vrlo niska podatkovna komunikacija (po upotrebi interneta BiH se nalazi sasvim pri dnu evropske ljestvice);

prednosti: u odnosu na alternativna rješenja – jako sniženi troškovi pribavljanja i distribucije poslovnih i privatnih informacija; dostupnost informacija iz cijelog svijeta u vrlo kratkom roku;

mane: zaostajanje u privrednom razvoju usporava razvoj modernih komunikacija; monopol davalaca usluga; lokalno nepoznavanje trendova, standarda i mogućnosti u razvoju komunikacija u Evropi;

mogućnosti: razvitak telekomunikacijske i informatičke tehnologije (hardver i softver) na predratnim iskustvima UNIS-ovih tvornica u Mostaru (UNIS Elektronik, UTA, Telekomunikacijska oprema);

prepreke: monopol u pružanju usluga; nepoznavanje evropskih i svjetskih trendova.

4.7. *Industrijska infrastruktura*

Indikatori: opisni indikatori stanja u svakoj općini o koncentriranoj izgradnji privrednih pogona (industrijskih, trgovačkih itd.);

trend: brojni prije rata izgrađeni objekti i industrijske zone, s potrebnom infrastrukturom – neiskorišteni nakon rata; intenzivan proces dezinvestiranja na njima nakon rata; narastanje problema zbog nediscipliniranog bujanja novih privrednih koncentracija, nastalo u vakuumu promjena privrednog sistema;

prednosti: na starim industrijskim lokacijama: srazmjerno visoka vrijednost lokacija i preostale infrastrukture; na novim lokacijama: uložena sredstva, proizvodnja i zapošljavanje;

mane: neracionalno korištenje prostora; skuplja izgradnja industrijskih kapaciteta zbog novih zahtjeva za infrastrukturom;

mogućnosti: snimanje napuštenih lokacija i valorizacija preostalog kapitala; ponuda na prodaju (otkup); reurbanizacija gradova i zavođenje reda u korištenju prostora; pogodnosti koncesionarima;

prepreke: nesklad između privatnoga i javnog interesa; nedovoljan interes lokalnih i regionalnih nosilaca vlasti za sređivanje prilika; nedostatak stimulacija na racionalnu upotrebu prostora.

5. EKONOMSKA SITUACIJA U REGIJI

Obuhvat: bruto domaći proizvod; obračun proizvodnje; bilanci razmjene proizvoda i usluga; investicije; štednja stanovništva

5.1. *Bruto domaći proizvod*

Izvorni pokazatelji: bruto dodana vrijednost i bruto domaći proizvod za općine, u konkretnoj godini, po tržišnim cijenama (po SNA djelatnostima, u BAM/USD ili EUR); podacima po općinama raspolažu statistički zavodi entiteta, ali će biti potrebno napraviti poseban aranžman s njima radi njihove sistematske obrade i dostavljanja; metodologija treba da je jedinstvena za državu, entitete, regije i općine;

trend: obim proizvodnje smanjen na 40% predratnoga, a iskorištenost prije rata instaliranih kapaciteta - još niža; impulsi oživljavanju proizvodnje dolaze uglavnom od donacija međunarodne zajednice; nakon početnoga poslijeratnog skoka proizvodnje, stopa rasta se usporava i približava stagnantnoj;

prednosti: veoma malo; postoje prije rata izgrađeni objekti i infrastruktura te nešto upotrebljive opreme; neiskorištena kvalifikovana radna snaga područja;

mane: jako mnogo investiranog kapitala nije iskorišteno;

moгуćnosti: potrebna revalorizacija nakon koje je moguća sistematska ponuda otkupa (prodaja) lokacija potencijalnim investitorima;

prepreke: slab interes investitora za ulaganja u regiji; neadekvatna promocija.

5.2. Obračun proizvodnje

Izvorni pokazatelji: račun proizvodnje po SNA djelatnostima po općinama u konkretnoj godini; podatke za entitete i državu objavljuju zavodi za statistiku; po istoj metodologiji i jedinicama mjere potrebno je raspolagati podacima za općine i regije; zavodi ih mogu dostavljati uz prethodni dogovor (odluka nadležnih organa).

Trend kao pod 5.1.

Prednosti kao pod 5.1.

Mane kao pod 5.1.

Moгуćnosti kao pod 5.1.

Prepreke kao pod 5.1.

5.3. Bilans razmjene proizvoda i usluga

Izvorni pokazatelji: postoje za razmjenu s inozemstvom, objavljuju ih zavodi za statistiku po općinama u BAM; nedostaju za razmjenu unutar općine, između općina u regiji, s drugim regijama i entitetima u zemlji; u pravilu, potrebno posebno istraživanje;

trend: stanje i tendencije poznate samo za nivoe entiteta i države; uz izuzetak Aluminijskog kombinata, saldo prometa regije s inozemstvom znatno nepovoljniji nego prije rata; postoji tendencija blagoga (jako sporog) poboljšanja;

prednosti: u načelu čvršće veze s partnerima na lokalnom tržištu; postoji jak poslovni subjekt – nosilac razvoja aluminijske industrije;

mane: visok odliv kupovne snage u inozemstvo, zbog negativnog neto izvoza; nepoznat saldo prometa s lokalnim, regionalnim i drugim partnerima u zemlji;

moгуćnosti: potrebno bilansiranje potencijala, nakon kojeg je moguće lokalno i regionalno umrežavanje tržišnih subjekata;

prepreke: nedovoljna transparentnost lokalnih i regionalnih tržišta.

5.4. Investicije

Izvorni pokazatelji: postoje osnovni pokazatelji i metodologija prikupljanja i obrade podataka o isplataima za investicije, ostvarnim investicijama i tehničkom sastavu te izvorima finansiranja - primjenjuju je zavodi za statistiku entiteta; potrebni podaci za općine i regiju, po istoj metodologiji, za izvještajni period;

trend: dio regije u RS: nizak obim i nepovoljna struktura; dio regije u FBiH: prihvatljiv obim, nepovoljan razmještaj i struktura – niska ulaganja u proizvodnju;

prednosti: postoje znatni resursi (prirodni, radom stvoreni i ljudski) u čije iskorištenje ima smisla investirati (vidjeti poglavlje: Struktura industrije);

mane: potrebna srazmjerno visoka ulaganja radi postizanja sinergije;

mogućnosti: formiranje fonda za podršku regionalnom razvoju, na nivou države;

prepreke: nedostatak političke volje za formiranje fonda.

5.5. Štednja stanovništva

Izvorni pokazatelji: ne postoje za općinu niti regiju; potrebno posebno istraživanje radi utvrđivanja vlastitog potencijala za ulaganja;

trend: općenito nizak nivo (oko 5%); stopa promjene - u proporciji s promjenama u prihodima domaćinstva;

prednosti: poznavanje vlastitih izvora finansiranja;

mane: netransparentnost prihoda i rashoda stanovništva;

mogućnosti: formiranje regionalne razvojne banke;

prepreke: potencijalna nekonkurentnost u odnosu na druge komercijalne banke.

6. STRUKTURA DJELATNOSTI PO SEKTORIMA

Obuhvat: klasifikacija djelatnosti; opće stanje po sektorima; pregled po sektorima.

Fokus: primarni sektor; sekundarni sektor; tercijarni sektor

6.1. Klasifikacija djelatnosti

Poglavlje 6.1. iz prvobitne verzije treba ostati nepromijenjeno.

6.2. Opće stanje po sektorima

Fokus: stanje prije rata; sadašnje stanje po sektorima

Uvodna napomena. Zbog razlika u klasifikaciji djelatnosti i koncepta nacionalnih računa, različitih mjernih jedinica, vrlo nestabilne novčane jedinice prije rata, promijenjene

teritorijalne organizacije države, izostalog popisa stanovništva nakon rata i drugih faktora - kvalitetno poređenje predratnih učinaka privrede moguće je samo nakon izrade posebne metodološke studije.

Prijedlog. Federalni zavod za statistiku raspolaže podacima o predratnim rezultatima i zaposlenosti u Bosni i Hercegovini, a poslijeratnim pokazateljima raspolažu entitetski zavodi. Predratna i poslijeratna metodologija poznate su im i moguće je da, uz saradnju s regionalnim ekspertima, izrade odgovarajuću studiju za svaku od općina koje egzistiraju nakon rata. Njihovim zbirom moguće je dobiti podatke prema postojećoj teritorijalnoj organizaciji, a i prema organizaciji regionalnih razvojnih agencija. Agencija za statistiku BiH mogla bi biti neutralan nosilac tog projekta, a rezultati istraživanja dobiti se za oko godinu dana. Predlaže se izrada te studije.

Rješenje za početak. Opisni prikaz stanja, oslonjen na procjene i poznate strukture te na zaposlenost i nezaposlenost.

6.2.1 Stanje po sektorima prije 1992.

Indikatori. Za bruto domaći i bruto narodni proizvod (KM/USD ili EUR) – ne raspolaže se podacima o neto finansijskom transferu po regijama, pa drugi pokazatelj može biti dobijen samo kao procjena. Broj zaposlenih po sektorima; razmjena sektora s okruženjem (unutar općine, između općina u kantonu / regiji, između entiteta i s inozemstvom); vrijednost i struktura kapitala po sektorima; broj i struktura zaposlenih po sektorima.

Trend. Nakon izbijanja privredne krize 1986. godine (inicirane 1979.) iskorištenje kapaciteta u privredi smanjeno je na oko 40% ekonomskih mogućnosti u 1991. godini, ali je - u prosjeku - obim proizvodnje u BiH iznosio oko 3 000 USD po stanovniku (po stalnim dolarima iz 1990. godine, mjereno unutarnjom kupovnom snagom), pri čemu je broj stanovnika prema popisu iznosio 4,377 mln. osoba. Može se procijeniti da je BDP u regiji, koja je zastajala za oko 5% za prosjekom u zemlji, oko 2 800 USD, uz nešto slabije iskorištenje kapaciteta; u zemlje izvan bivše SFRJ izvoženo je 3 mlrd. USD (65% u zemlje Evrope), a uvoženo 2,7 mlrd. USD i ostvarivan pozitivan neto izvoz u visini 0,3 mlrd. USD. Vanjskotrgovinski promet je iznosio oko 40% BDP, a promet s bivšim republikama - narednih oko 30%, što je zemlju činilo veoma otvorenom i razvojno zavisnom od okruženja. Adekvatan udio u tom prometu imala i regija koja je predmet razmatranja.

Opći uslovi poslovanja. Analogni su onima u zemlji - složeni i uglavnom uzrokovani krutošću privrednog sistema i kočenjem privredne inicijative; pretjerano visokim troškovima državnog aparata; birokratskom kontrolom preduzeća od strane državnih i partijskih organa; zakonskim sprečavanjem fleksibilnosti preduzeća u zapošljavanju; administrativnim preprekama razvoju privatnog sektora te zakonskom zabranom posjedovanja poljoprivrednog zemljišta iznad zemljišnog maksimuma itd.

6.2.2 Stanje nakon rata

Indikatori kao pod 6.2.1.

Trend. Pokidane tržišne veze i raskinuti odnosi sa zemljama nastalim na prostoru bivše SFRJ doveli su do zaustavljanja proizvodnje u baznim granama privrede. Pogrešan i zatvoren u entitete proces privatizacije doveo je do, bezmalo, uništenja privredne kičme u zemlji i na području regije; proces dezinvesticija još nije dotakao dno krize; donacije koje su imale za cilj oživljavanje privrede u velikoj mjeri su služile kao transmisioni kanal za razvoj susjednih zemalja. Za dio regije s hrvatskom većinom u FBiH povoljna je okolnost da je privatizacija izvedena tzv. dokapitalizacijom i da privredne veze sa okruženjem nisu kidane, što je ovo područje izvelo u relativni ekonomski prosperitet i izvelo na nivo vjerovatno najrazvijenijeg u zemlji.

Opći uslovi poslovanja. Dominiraju mikro i mali privredni subjekti u potpuno otvorenoj privredi, ograničeno sposobni za opstanak u odsustvu velikih preduzeća – nosilaca razvoja.

6.3. Pregled po sektorima

Obuhvat: primarni sektor; sekundarni sektor; tercijarni sektor

6.3.1 Primarni sektor

Obuhvat: poljoprivreda, lov i šumarstvo; rudarstvo

6.3.1.1 Poljoprivreda, lov i šumarstvo

Indikatori. Ekonomski indikatori kao pod 6.2.1. Potrebno je da, po metodologiji za entitete i državu, budu primijenjeni na općine i regiju, u posebnim periodičnim publikacijama. Radi utvrđivanja raspoloživih kapaciteta u proizvodnji (u datim okolnostima) potrebno je raspolagati podacima iz predratnog perioda, što bi trebalo da je predmet posebne statističke publikacije.

Trendovi. U poljoprivredi, temeljnoj komponenti primarnog sektora, rat je u skoro svim dijelovima regije unazadio iskorištenje njenih kapaciteta. Ratne migracije stanovništva imale su u tome odlučujući utjecaj.

- a) **Ratarstvo:** Procent korištenja oraničnih površina smanjen je s predratnih oko 70% na postratnih oko 35%, površine pod duhanom reducirane su na 25% itd.
- b) **Stočarstvo:** Permanentno smanjenje stočarske proizvodnje zabilježeno je od početka 20. stoljeća a stočni fond nakon rata smanjen na ispod jedne polovine, osim kod peradi. Uzgoj stoke po stanovniku još je manji. Treba očekivati daljnje opadanje tog broja (osim kod peradi), ali je moguće poboljšati kvalitet.
- c) **Ribarstvo:** Djelatnost je novijeg datuma i pokazuje znake srazmjerno brzog rasta kapaciteta za proizvodnju (hrane u vodi) i potrošnje. Ima dobru perspektivu daljnjeg razvoja.
- d) **Voćarstvo i vinogradarstvo:** Nakon međuratnog razvoja plantažnog uzgoja vinograda i sistema natapanja, te svjetske afirmacije domaćih sorti vina, brojni vinogradi uništeni tokom rata, posebno u državnom sektoru. Proizvodnja grožđa i vina u

privatnom sektoru nakon rata u blagom je usponu. Prerada za potrebe šireg tržišta uglavnom je uništena dijelom u ratu, a dijelom u poslijeratnoj privatizaciji.

e) *Šumarstvo*: Obradeno je u poglavlju o resursima.

Prednosti. U kombinaciji s irigacijama i strategijom korištenja voda područja prednosti postoje za većinu poljoprivrednih grana, ne samo u odnosu na ostale sektore nego i u odnosu na druge regije u zemlji. Nezagađen okoliš nudi šansu razvoju proizvodnje zdrave (organske ili ekološke) hrane, uz postizanje visokih prinosa u ratarstvu, voćarstvu, vinogradarstvu, povrtlarstvu i stočarstvu te proizvodnji za ove krajeve specifičnih proizvoda (ljekovito, aromatsko, začinsko i slično bilje) kao i razvoj sjemenskih roba i rasadničarstva i, na njihovoj osnovi, razvoj prehrambene i hemijske industrije.

Mane. Opisane su u dijelu o zemljištu. Osnovna (i zajednička za cijelu zemlju) u propisima je o agrarnom maksimumu.

Mogućnosti. Evidentne su, uz a) prilagođavanje propisa tržišnom konceptu privređivanja; b) izjednačenje poljoprivrednog gazdinstva u statusu sa preduzećem; c) uvođenje sistema socijalne zaštite poljoprivrednog stanovništva kad ono ne raspolaže kritičnom masom zemljišta i ne ostvaruje prihode koji osiguravaju egzistencijalni minimum; d) urbanizaciju sela i razvoj ruralne infrastrukture; e) etabliranje sistema tehničke i ekonomske pomoći ruralnom razvoju; f) druge pogodnosti.

Prepreke. Ograničene mogućnosti društva za finansiranje socijalne sigurnosti u cjelini, pa i u poljoprivredi; nedovoljno razumijevanje egzistencijalnih uslova ruralnog života i razvoja; nepostojanje vizije i strategije razvoja proizvodnje hrane u regiji.

6.3.1.2 Rudarstvo

Indikatori. Potrebni ekonomski indikatori kao pod 6.2.1, za općine i regiju.

Trend. Nakon rata prestala je eksploatacija boksita zbog gašenja tvornice glinice u Mostaru. Eksploatacija uglja u Mostaru, prekinuta tokom rata, nije obnovljena. Eksploatacija uglja u Gacku odvija se u skladu s potrebama tamošnje termoelektrane. Eksploatacija gabra, pirofilita i tehničkog kamena oživljava;

Prednosti, mane, mogućnosti i prepreke kao u poglavlju o mineralima i rudama.

6.3.2 Sekundarni sektor

Obuhvat: prerađivačka industrija; građevinarstvo; snabdijevanje električnom energijom, plinom i vodom.

Pokazatelji. Kao pod 6.2.1: standardizovani su, metodologija primijenjena na nivou entiteta i države potrebna je i za općine u regiji te regiju. Moguća izrada periodičnih statističkih publikacija ukoliko entitetski zavodi za statistiku budu skloni saradnji. U protivnom će podatke morati dostavljati općine ili će biti potrebno posebno statističko istraživanje.

6.3.2.1 Prerađivačka industrija

Stanje prije rata: broj zaposlenih u Mostaru preko 40 hiljada; glavne grane: metaloprerađivačka industrija (oko 30%); proizvodnja vozila i dijelova (12%), tekstilna industrija (25%); broj zaposlenih u regiji (uključujući Prozor, Livno i Tomislav-Grad; bez Kupresa i Drvara): blizu 98 hiljada, od kojih u industriji i rudarstvu preko 54,5, trgovini i ugostiteljstvu 15,5 hiljada itd.;

indikatori kao pod 6.2.1.;

trend: snažna izvozna orijentiranost prije rata; zadovoljenje najviših standarda kvaliteta; visoko učešće kooperacije s evropskim i svjetskim firmama; razaranje tokom rata; dezinvesticije nakon rata pod uticajem pogrešnog koncepta privatizacije;

prednosti: izgrađena industrijska infrastruktura; uglavnom očuvani objekti; kvalifikovana radna snaga;

mane: gubitak tržišta; zastarjelost tehnologija; oskudnost akumulacije za razvoj;

mogućnosti: malo; uglavnom zasnovane na navedenim prednostima;

prepreke: slab interes za otkup (ulaganja); nedovoljna i neadekvatna promocija.

6.3.2.2 Snabijevanje električnom energijom, plinom i vodom

Opisano je u poglavlju o infrastrukturi.

6.3.2.3 Građevinarstvo

Stanje prije rata: broj zaposlenih u građenju oko 12 hiljada a na završnim radovima dodatnih 4,5 hiljada; tradicionalna djelatnost; značajno učešće u izvođenju radova u inozemstvu;

indikatori kao pod 6.2.1.;

trend: oscilatoran, pod uticajem investicionih ciklusa; pred rat u krizi; nakon rata državna preduzeća razorena; privatna djelatnost u usponu;

prednosti: po karakteru migratorna djelatnost; sklonost kvalifikovane radne snage pokretljivosti, uključujući rad u inozemstvu;

mane: nestabilno tržište;

mogućnosti: zavisne od budućih investicija u krupne infrastrukturne objekte;

prepreke: ograničenost javnih i privatnih investicija; neriješena koncesiona prava.

6.3.3 Tercijarni sektor

Obuhvat: trgovina; ugostiteljstvo i turizam; transport, skladištenje i veze; finansijske usluge; promet nekretninama i slične usluge; javna uprava i odbrana; ostale javne i uslužne djelatnosti;

pokazatelji: kao pod 6.2.1.; potrebni za općine, a mogu se dobiti od zavoda za statistiku entiteta, koji ne pokazuju naročitu sklonost saradnji; u slučaju da ta saradnja izostane, potrebno je da općine prikupe podatke ili da se obavi posebno istraživanje.

6.3.3.1 Ugostiteljstvo i turizam

Izvorni indikator. Kao pod 6.2.1. Potrebni su i fizički indikatori po općinama na način prikazan za entitet / državu, u pogledu raspoloživih smještajnih i ugostiteljskih kapaciteta (vrste, vlasnički sastav, broj ležaja), broja posjetilaca i noćenja, porijekla posjetilaca i drugi. Podacima raspolažu entitetski zavodi za zapošljavanje, ali ih nepotpuno objavljuju. Prilično su nepouzdati, pa su potrebna dodatna istraživanja.

Trend. Prije rata je poslovni turizam u opadanju; stacionarni egzistirao samo u Neumu i bio u usponu. Novokreirani vjerski turizam u Međugorju u brzom je rastu, s prosječnim boravkom od 5-7 dana. Zimski turizam u Kupresu u umjerenom rastu a izletnički turizam u Mostaru u stagnaciji. Nakon rata: brza obnova i daljnji rast turizma u Međugorju i Neumu; umjeren rast zimskog turizma u Kupresu.

Prednosti. Formirana turistička «ostrva» koja mogu biti dopunjena drugim sadržajima (lovni: Hutovo blato, Prenj, Drežnica, Diva Grabovica) i izletnički sadržaji (Vjetrenica, Mostar, Blagaj); tri aerodroma u krugu 100 km (Mostar, Split, Dubrovnik).

Mane. Ne postoji integrirani razvojni koncept.

Mogućnosti. Ograničene su, ali postoje. Moguće komplementarne turističke djelatnosti bazirane na masovnom stacionarnom turizmu Hrvatske, na jadranskoj obali; proizvodnja hrane za potrebe ugostiteljstva i masovnog turizma na jadranskoj obali.

Prepreke. Neizražen javni interes za integralni razvoj turizma.

6.3.3.2 Trgovina

Fokus: unutarnja trgovina; vanjska trgovina

6.3.3.2.1 Unutarnja trgovina

Izvorni indikatori: kao pod 6.2.1.; potrebni i fizički indikatori po općinama i za regiju, za unutarnju i vanjsku trgovinu, metodologija pribavljanja i prezentacije podataka postoji i poznata je; izvor podataka: entitetski zavodi za statistiku;

trend: u odnosu na predratno stanje: broj maloprodajnih objekata smanjen na oko 15% predratnog i stagnira; koncentracija maloprodaje u prodajnim centrima na periferiji gradova čiji broj srazmjerno brzo raste;

prednosti: povoljnije mogućnosti sedmičnog odnosno mjesečnog snabdijevanja domaćinstava; jačanje konkurencije;

mane: nema;

mogućnosti: ograničene kupovnom snagom stanovništva;

prijetnje: bujanje snabdjevačkih centara izvan kapaciteta tržišta dovest će do dezinvesticija.

6.3.3.2 Vanjska trgovina

Izvorni indikatori: kao pod 6.2.1.; potrebni i za nivo općina prema istoj metodologiji obrade i prezentacije;

trend: povećan uvoz u odnosu na predratno stanje; smanjen izvoz (jer proizvodnja ne funkcioniše); negativan neto izvoz (uz izuzetak Aluminijskog kombinata);

prednosti: nema;

mane: neobnovljena predratna proizvodnja, zastarjele tehnologije i standardi kvaliteta ne nude velike šanse povećanju izvoza;

mogućnosti: kratkoročno ne postoje; dugoročno: postoje u razvoju proizvodnje za potrebe okruženja (izvoz), na bazi komparativnih prednosti regije;

prepreke: potrebna visoka ulaganja u iskorištenje mogućnosti.

6.3.3.3 Transport, skladištenje i veze

Indikatori: kao pod 6.2.1.; potrebni i za općine i regiju, osim za željeznice, koji su integrirani i neizdvojivi su za općine i regiju;

trendovi: u odnosu na predratno stanje – smanjen ukupan transport, zbog neobnavljanja industrijskih kapaciteta; u relativnom smislu povećano učešće cestovnog prijevoza tečnih i rasutih tereta; naftni terminali djelimično iskorišteni; pošte nakon rata razdvojene na klasične pošte i telekomunikacije; u telekomunikacijama djeluju tri poslovna subjekta, od kojih samo jedan ima sjedište na području regije; telekomunikacije u usponu;

prednosti: u raspoloživim kapacitetima;

mane: monopoli u telekomunikacijama;

mogućnosti: zavisne od općeg razvoja privrede;

prepreke: sporo obnavljanje i razvoj privrede.

6.3.3.4 Finansijske usluge i finansijske operacije

Indikatori: kao pod 6.2.1.; pouzdani indikatori za općine i regiju neće se moći dobiti direktno zbog visoke integriranosti filijala i ekspozitura u banke sa sjedištem izvan regije; isto vrijedi i za trgovinu vrijednosnim papirima;

trendovi: siva trgovina vrijednosnim papirima intenzivna nakon rata; filijale i centri za finansiranje mikro i malog biznisa postoje u većim mjestima regije; kamatne stope na kredite između 11 i 24% - destimulativne, iako postoji tendencija njihovog smanjivanja;

prednosti: malo;

mane: destimulativne kamatne stope za razvoj biznisa; nedovoljno razvijene mikrokreditne institucije;

moгуćnosti: potrebne specijalizovane kreditne institucije za finansiranje ruralnog razvoja;

prepreke: nepostojanje stimulativnih mjera u entitetima i državi za mikro i mali te ruralni biznis, kao ni za razvojne programe uopće.

6.3.3.5 Promet nekretninama

Indikatori: kao pod 6.2.1.

Trend: cvjetajuća siva djelatnost

6.3.3.6 Javna administracija i vojska

Indikatori. Finansijski i fizički su integrirani u entitetske indikatore.

Trend. Zbog Dejtonskim dogovorom uređene složene države veći je broj zaposlenih nego prije rata; vojske politički i vojno funkcioniraju kao etničke.

Prednosti. Nema.

Mane. Finansijski veoma opterećuje privredu i domaćinstva nakon rata; prebirokratizirana i neefikasna administracija na svim nivoima; nedovoljno obrazovana za upravljanje državom u složenim poslijeratnim uslovima.

Moгуćnosti. U ekonomski održivoj regionalizaciji.

Prepreke. Nepostojanje političke volje da se primijene najviši standardi demokratskih prava i sloboda, predviđeni Dejtonskim ustavom; podređenost i administracije i vojske parcijalnim, usko nacionalnim interesima.

7. STATUS PREDUZEĆA

Obuhvat: sektor mikro, malih i srednjih preduzeća; poslovno okruženje; sivo tržište; zakonska regulativa;

indikatori: potrebni - broj i veličina preduzeća (1-4; 5-9; 10-14; 15-20; 20-30; 30-50; 50-100; 100-200; 200-500; 500-1000 i preko 1000 zaposlenih) sa stanjem krajem izvještajnog perioda; sastav privrednih jedinica prema uloženom kapitalu (<1000 BAM; 1000-5000 BAM; 5000-10000 BAM; 10000-50000 BAM; 50000-100000 BAM; >100000 BAM) sa stanjem krajem izvještajnog perioda; sastav prema obimu prometa ($10-20 \cdot 10^3$; $20-50 \cdot 10^3$; $50-100 \cdot 10^3$; $100-200 \cdot 10^3$; preko $200 \cdot 10^3$ BAM); sastav prema neto dobiti (< $10 \cdot 10^3$; $10-20 \cdot 10^3$; $20-50 \cdot 10^3$; $50-100 \cdot 10^3$; > $100 \cdot 10^3$ BAM); potreban poseban zahtjev entitetskim zavodima radi dobijanja podataka za općine i regiju.

7.1. Sektor mikro, malih i srednjih preduzeća

Napomene:

- Nedostaju zakonske definicije mikro, malih i srednjih preduzeća sa stanovišta broja zaposlenih, kapitala, prihoda i neto dobiti. Sa stanovišta broja zaposlenih, mikro bi trebalo da su porodična preduzeća s 1-5, mala sa 6-50, srednja 51-150 zaposlenih.
- Potrebna jedinstvena registracija svih subjekata, uključujući poljoprivredna gazdinstva kod jednog nadležnog organa.

Trendovi: srazmjerno brz rast mikro i malih subjekata nakon rata, uglavnom u oblasti usluga; poslovni sistemi (unutar kojih su se nalazila srednja preduzeća) izgubili finansijsku sposobnost u hiperinflaciji pred rat, razoreni tokom rata i ugašeni tokom postratne pritavizacije;

prednosti: niska ulaganja u osnivanje; fleksibilnost; zapošljavanje;

mane: nedostaje kritična masa velikih preduzeća koja bi činila privrednu kičmu, uz izuzetak Aluminijskog kombinata – nosioca razvoja aluminijske industrije;

moгуćnosti: formiranje regionalnog klastera (mreže) malih i srednjih firmi;

prepreke: zatvorenost u lokalna tržišta.

7.2. Privredno okruženje

Indikatori: opisni;

trendovi: egzistencija triju nezavisnih privrednih i političkih sistema otežava pocese povezivanja na tržištu regije; pogubljene veze s tržištima teško se nadoknađuju; visoka konkurencija stranih roba uvezenih bez carine (korupcija); visoko učešće sivog tržište guši inicijativu; nestabilni politički uslovi destimuliraju strani interes za ulaganja;

prednosti: srednjoročno jeftina radna snaga svih kvalifikacija; vrlo niska cijena lokacija s infrastrukturom i objektima, pogodna za otkup;

mane: složene i spore procedure osnivanja, investiranja i odobrenja za rad preduzeća; opća nestabilnost u zemlji i regiji;

mogućnosti: dugoročno postoje svi uslovi za ekonomski i socijalni razvoj;

prepreke: šarolikost u propisima o funkcioniranju privrede.

7.3. Sivo tržište

Indikatori: zvanično se ne prikupljaju podaci, potrebno posebno istraživanje, barem na nivou procjene;

trend: znatno veće učešće u ukupnoj privrednoj aktivnosti nego prije rata; cijeni se na 40-70% BDP, a zaposlenost na ½ registrovanog broja zaposlenih;

prednosti: prihod od privređivanja i zaposlenosti;

mane: izbjegavanje javnih obaveza;

mogućnosti: legalizacija, urbanizacija; krediti za mikrobiznis;

prepreke: nepostojanje političke volje da se ovaj biznis zakonski uredi.

7.4. Zakonski propisi

Indikatori: opisni – na osnovu komparativne analize propisa;

trendovi: tokom rata uspostavljena tri odvojena politička, finansijska, ekonomska i socijalna sistema koji još uvijek predstavljaju krupnu prepreku tržišnom funkcioniranju privrede; nakon rata uspostavljena jedinstvena i stabilna valuta, vezana za EUR; projektima međunarodne zajednice nastoji se kreirati jedinstven ekonomski prostor; uz pritisak i pomoć međunarodnih organizacija i predstavnika nastoji se stabilizovati socijalna i politička situacija i ujednačiti propisi o funkcioniranju privrede;

prednosti: nema;

mane: dezintegriranost prostora; zatvorenost tržišta;

mogućnosti: izgradnja jedinstvenog pravnog prostora u zemlji;

prepreke: slab interes nadležnih organa vlasti; dugoročan zadatak, a potrebe hitne.

8. TRŽIŠTE RADNE SNAGE

Obuhvat: zaposlenost; nezaposlenost; neto plaće

8.1. Zaposlenost

Indikatori: sastav zaposlenih po SNA djelatnostima; kvalifikacioni sastav i plaće; postoje – izvor: zavodi za statistiku, potrebno ih je aranžirati po općinama i za regiju; etnički sastav – potrebno posebno istraživanje;

trendovi: 40% manje zaposlenih u svim djelatnostima nego prije rata; 60% manje zaposlenih u sekundarnom sektoru; previsoko učešće zaposlenih u javnom sektoru, posebno u državnoj administraciji; tendencija daljnjeg smanjenja broja zaposlenih u tržišnim djelatnostima; tendencija daljnjeg smanjenja učešća etničkih manjina;

prednosti: nema;

mane: preniska tražnja za radnom snagom; visok pritisak na socijalne fondove porodice i društva;

mogućnosti: formiranje socijalnog fonda na nivou države; izrada akcionog programa zapošljavanja; razvoj privatnih institucija za posredovanje u zapošljavanju;

prepreke: ne postoji politička volja za formiranje fonda.

8.2. Nezaposlenost

Indikatori: starosni i kvalifikacioni sastav nezaposlenih, podaci postoje u općinskim biroima za zapošljavanje;

trendovi: 30% veći broj nezaposlenih nego prije rata; vrlo visoko učešće mladih nezaposlenih, posebno neposredno izašlih iz obrazovnog sistema (65%); previsoko učešće kvalifikovane radne snage; 80% registrovanih nezaposlenih uslovno nepotrebno jer nema tražnje za radnom snagom;

prednosti: visoka ponuda radne snage svih kvalifikacija obara njenu cijenu, smanjeni troškovi proizvodnje;

mane: zastarijevanje znanja zbog predugog perioda traganja za poslom (prosjek: 3 godine);

mogućnosti: razvoj privrede; izrada državnog akcionog plana zapošljavanja i formiranje socijalnog fonda;

prepreke: nedovoljna finansijska snaga lokalnih preduzetnika; nepostojanje volje za izradu akcionog plana zapošljavanja i za formiranje fonda.

8.3. *Plaće zaposlenih*

Kao u osnovnoj studiji

9. OBRAZOVANJE

Obuhvat: primarno obrazovanje; sekundarno obrazovanje; tercijarno obrazovanje.

Indikatori. Standardizovani podaci postoje.

Trendovi. Smanjen broj stanovnika u generacijama dospelim za obrazovanje za oko 1/3 u odnosu na predratno stanje; i dalje nedovoljan broj predškolskih ustanova u odnosu na potrebe; nije nužno znatnije povećanje broja osnovnih škola – jer je obuhvat generacije visok - ali poboljšanje standarda u njima jest; obuhvat generacije dospjele za srednje obrazovanje povećan sa predratnih 50% na oko 70%; obuhvat generacije dospjele za studije povećan s predratnih 10% na oko 25%; prisutna tendencija produženog obrazovanja zbog teškoća u zapošljavanju nakon školovanja; obrazovanje općenito - pod kontrolom etničkih stranaka i dezintegrirano.

Prednosti. U obrazovanosti su stanovništva.

Mane. Neorganizovan je sistem obrazovanja odraslih kako bi se raspoloživa znanja brže prilagođavala tehnološkim promjenama u privredi; nepostojanje obrazovnih ustanova za potrebe javnog sektora i državne administracije, posebno za upravljanje u njima.

Mogućnosti. Potrebna je opća modernizacija obrazovnog sistema u skladu s evropskim trendovima, izvodi se, ali sporo traje; moguće je njeno ubrzanje.

Prepreke. Nesklonost etnički orijentiranih stranaka (na vlasti) ka integralnoj reformi.

9.1. *Primarno obrazovanje*

Indikatori. Standardizovani, postoje, ali teško dostupni za dio regije koji pripada području RS.

Trend. Obuhvat generacije je oko 91%; broj škola i učenika smanjen u odnosu na predratno stanje za oko 13%; broj nastavnika povećan za oko 6%.

Prednosti. U mogućnostima su sticanja osnovnog obrazovanja.

Mane. Ograničena finansijska sredstva ne omogućavaju modernizaciju (uprkos dobrodošlim, ali sve rjeđim donacijama); nepostojanje stimulacija za talentovane učenike; etnička podijeljenost škola, čak i onih pod istim krovom.

Mogućnosti. U transformaciji su na evropskim principima.

Prepreke. Slaba je sklonost etničkih stranaka (na vlasti) ka promjenama.

9.2. Sekundarno obrazovanje

Indikatori kao pod 9.1.

Trend. Opisan je u osnovnoj studiji; broj učenika približno kao prije rata, obuhvat povećan na oko 70%; broj škola povećan za 15%; broj nastavnika udvostručen; kvalitet obrazovanja se postupno mijenja sa uvođenjem modularnih nastavnih planova i programa.

Prednosti. Bogatiji sadržaj obrazovanja (vjerske škole, npr.).

Mane. Vrlo je nizak nivo praktične obuke; nedostatak eksperimentalnih radionica; razdvojenost škola po etničkoj osnovi.

Mogućnosti. U daljnjem su razvoju modularnog sistema; integriranju nastavnih planova i programa.

Prepreke. Prisutna je nesklonost stranaka na vlasti da sistem prilagode potrebama djece i omladine i mogućnostima nastavka obrazovanja i zapošljavanja.

9.3. Tercijarno obrazovanje

Stanje. Kao u osnovnoj studiji; indikatori postoje, ali teško dostupni za dio regije koji se nalazi u RS; jedan dio indikatora priložen u tabelama 9.2.1 do 9.3.4.

Trend. Povećan broj obrazovnih institucija (dva univerziteta u Mostaru, fakultet u Trebinju); broj studenata veći je za oko 50% nego prije rata; obuhvat generacije visokim obrazovanjem povećan sa 10 na oko 25%; broj studenata upisanih na prvu godinu studija znatno veći od broja svršenih učenika srednjih škola na gavitirajućem području (vidjeti gornje tabele); produženo školovanje zbog niskih mogućnosti zapošljavanja nakon srednjeg obrazovanja; broj nastavnika i saradnika veći za oko 25%, što opterećuje budžet.

Prednosti: visoko obrazovanje;

mane: krutost obrazovnog sistema; nepotreban paralelizam u jednom broju visokoškolskih institucija - dva univerziteta poskupljuje obrazovanje;

mogućnosti: implementacija Bolonjske deklaracije; širenje spektra ponude edukacije u skladu s tekućim i budućim potrebama privrede i društva;

prepreke: nedovoljna sklonost promjenama.

10. SOCIJALNI ASPEKTI

Obuhvat: primanja domaćinstava; zdravstvena skrb; socijalna skrb; stanovanje

10.1. *Primanja stanovništva*

Obuhvat: penzije; potrošačka korpa; siromaštvo

10.1.1 Penzije

Indikatori. Postoje ali se ne objavljuju po općinama niti za regiju koja je predmet analize.

Trendovi. U odnosu na predratno stanje povećan broj penzionera za oko 30%, iako je broj stanovnika manji za 1/3; Znatno manje prosječne penzije teško da osiguravaju egzistenciju.

Prednosti. Nema.

Mane. Penzioni sistem «pay-as-you-go» neadekvatan je.

Mogućnosti. Posebnim istraživanjem trebalo bi odgovoriti na pitanje mogućnosti da se postojeći sistem prevede u investicioni fond.

Prepreke. Prisutna je nezainteresovanost organa vlasti za probleme penzionera.

10.1.2 Potrošačka korpa

Indikatori. Standardizovan sadržaj korpe proizvoda, indikatori za entitete postoje, ne objavljuju se za općine niti regiju koja je predmet analize.

Trend. Kao u osnovnoj studiji.

Prednosti. Nema.

Mane. Općenito nizak standard.

Mogućnosti. Izlaz je u zapošljavanju.

Prepreke. Dug proces poboljšanja.

10.2. *Siromaštvo*

Indikatori. Nisu standardizovani, Svjetska banka (SB), u okviru projekta Living Standard Measurement Survey (LSMS) provela je anketu u cijeloj zemlji radi utvrđivanja prihoda i praga siromaštva, a UNDP provodi kvartalna istraživanja i objavljuje ih u

publikaciji Early Warning System (EWS). Zaključci dviju anketa se ponešto razlikuju: procjena SB optimističnija je nego UNDP-a. Po prvoj, oko 8% stanovništva živi ispod praga apsolutnog siromaštva (1 USD po članu domaćinstva dnevno), a narednih 12% ispod praga relativnog siromaštva (prihodi nedovoljni za normalnu ishranu). Prema drugoj analizi (EWS), oko 45% domaćinstava nema primanja dovoljna za mjesečnu standardnu korpu proizvoda. Regija na kojoj djeluje REDAH također je obuhvaćena, ali nije posebno obrađivana. Možda bi se rezultati, za sve agencije, mogli aranžirati ako se sklopi ugovor s izvođačkom agencijom.

Trendovi. Stanje je općenito znatno nepovoljnije nego prije rata; smanjeno učešće prihoda od zaposlenja i penzija, povećano učešće donacija i naturalne proizvodnje.

Prednosti. Nema.

Mane. Veća zavisnost od socijalnih fondova društva i veće opće nezadovoljstvo stanjem u društvu; povećane mogućnosti političkog manipuliranja socijalnim zavisnicima.

Mogućnosti. Pretvaranje zavisnika od socijalne pomoći u porezne obveznike putem zapošljavanja; formiranje socijalnog fonda na nivou države.

Prepreke. Veoma nizak porezni kapacitet privrede i stanovništva jako limitira mogućnosti izdvajanja za socijalne potrebe; nezainteresovanost stranaka na vlasti za sistemsko rješenje problema.

10.3. Zdravstvena zaštita

Kao u osnovnoj studiji

10.4. Socijalna zaštita

Stanje kao u osnovnoj studiji

Trend kao u 10.2.

Prednosti kao u 10.2.

Mane kao u 10.2.

Mogućnosti kao u 10.2.

Prepreke kao u 10.2.

10.5. Stanovanje

Stanje kao u osnovnoj studiji.

Trend. Broj stanova prije rata nadmašivao broj domaćinstava. Ratom razoreno oko 30% stanova; Izbjegle i raseljene osobe u znatno su nepovoljnijoj stambenoj situaciji nego ostalo stanovništvo, posebno u područjima gdje ono predstavlja etničku manjinu. Postoji tendencija izgradnje kuća, finansiranih iz donacija, ali dinamika ne zadovoljava. Uočljiva je tendencija prodaje imovine pripadnika etničkih manjina.

Prednosti. Obnavljanje stambenog fonda.

Mane. Mnoge od obnovljenih kuća su prazne jer ne postoje uslovi za trajan opstanak (izvori prihoda, zaposlenje).

Mogućnosti. Kasno je za promjene, proces etničke homogenizacije je pred završetkom.

Prepreke. U pogrešnom su konceptu povratka.

11. OKOLIŠ

Obuhvat: zrak; voda; tlo; biodiverzitet; otpad; šume

11.1. Zrak

Indikatori. Međunarodni sistem indikatora postoji, djelimično primijenjen u donesenim okvirnim zakonima. Sistem monitoringa nije razvijen, pa indikatora stvarnog stanja nema. Isto vrijedi za regiju.

Trend. Zbog smanjenja obima industrijske proizvodnje nakon rata čistoća zraka znatno poboljšana; izuzetak Termoelektrana Gacko.

Prednost. Povoljniji je odnos prema okolišu; donesen okvirni zakon.

Mane. Nije uspostavljen sistem osmatračnica, pa izostaje monitoring i izvještavanje.

Mogućnosti. Razvoj monitoringa i sistema izvještavanja.

Prepreke. Ograničena mogućnost finansiranja studija i projekata zaštite okoliša općenito.

11.2. Voda

Indikatori kao pod 11.1.

Trendovi. U odnosu na predratno stanje smanjena je potrošnja vode u industriji i domaćinstvima i manje apsolutno zagađivanje; nerazvijen sistem zaštite od voda. Opći nivo zagađenosti voda ipak je nedopustivo visok.

Prednosti. Natprosječna količina oborina, kvalitet voda u gornjim dijelovima vodotoka je visok.

Mane. Srazmjerno visoka upotreba pesticida zagađuje tlo i vode. Vrlo slabo su očuvani sistemi prečišćavanja otpadnih voda u naseljima.

Mogućnosti. Provođenje zakona o vodama, usvojenog u maju 1998. godine; izrada strategije korištenja i zaštite od voda.

Prepreke. Nerazvijen sistem informacija o emisijama u vode i kvalitetu voda; nedostatak finansijskih sredstava za razvoj monitoringa voda.

11.3. Tlo

Indikatori kao pod 1.1.

Trendovi. Masovna poslijeratna sječa šuma dovodi do povećane erozije tla; migracije iz ruralnih naselja vode ka napuštanju poljoprivrednog zemljišta; neracionalno je korištenje tla pri eksploataciji mineralnih resursa; povećane količine otpada na «divljim» deponijama; nasilno pretvaranje plodnog zemljišta u građevinsko / industrijsko (dolina Neretve).

Prednosti. Raspoloživost kultiviranih površina za proizvodnju hrane.

Mane. Nije izvršena inventarizacija (katastar) oštećenih zemljišta. Ne postoje planovi rekultivacije.

Mogućnosti. Donošenje zakona o prostornom uređenju na nivou države.

Prepreke. Nepostojanje svijesti o značaju prostora kao neobnovljivog resursa.

11.4. Biodiverzitet

Indikatori: opisni; popis endemskih vrsta i parkova prirode, bioloških staništa i geoloških rijetkosti;

trendovi: izumiranje rijetkih ptica (orlovi) i životinja (medvjed); narušavanje biološke ravnoteže, divljom sječom šuma (munika) itd.;

prednosti: područje regije koja je predmet analize spada među ekološki interesantnija područja Evrope;

mane: neorganizovanost društva na zaštiti biodiverziteta i geoloških vrijednosti;

mogućnosti: donošenje propisa o zaštiti prirode; organizacija zaštite i korištenja;

prepreke: nedovoljna svijest o potrebi očuvanja prirode.

11.5. Otpad

Obrađeno u poglavlju 4.2.2.

11.6. Šume

Obrađeno u poglavlju 2.3.2.2.

12. KVALITET ŽIVLJENJA

Osnovni indikator. Bruto domaći proizvod po stanovniku; ostalo je kao u osnovnoj studiji.

PRILOZI

- **Tabela 2.4.4.1: Pregled sirovinskog potencijala**
- **Tabela 9.2.1: Broj svršenih učenika srednjih škola**
- **Tabela 9.3.1: Ukupan broj upisanih studenata**
- **Tabela 9.3.2: Broj upisanih studenata u prvu godinu studija**
- **Tabela 9.3.3: Broj diplomiranih studenata**
- **Tabela 9.3.4: Broj nezaposlenih na evidenciji biroa za zapošljavanje u HNK**

II DIO

Integralna i sektorska SWOT analiza

mart/ožujak 2004.

Sadržaj

- 1. Uvod**
- 2. Hercegovina – Kratak Profil Regije**
- 3. Proces izrade Regionalne Strategije i SWOT Analize**
- 4. Integralna SWOT Analiza i Kriteriji Izбора**
- 5. Sektorska SWOT analiza podgrupa :**
 - a. Podgrupa za sektor Industrije**
 - b. Podgrupa za sektor SME**
 - c. Podgrupa za sektor Turizma**
 - d. Podgrupa za Poljoprivredu Šumarstvo i Ruralni Razvoj**
 - e. Podgrupa za Obrazovanje i razvoj Ljudskih Resursa**
 - f. Podrupa za sektor Energije**
 - g. Podgrupa za sektor Infrastrukture**
 - h. Podgrupa za Urbanizam**
- 6. Zaključak i Preporuke**

Dodatak:

- a. Članovi radne grupe za izradu regionalne strategije
- b. Članovi podgrupa radne grupe za izradu regionalne strategije

1. Uvod

Cilj osnivanja regionalnih ekonomskih razvojnih agencija nalazi se prije svega u potrebi da se regije posmatraju, analiziraju i razvijaju kao ekonomski uravnotežene i da promoviraju integrisani ekonomski razvoj na regionalnom nivou. Regije trebaju također povećati svoje regionalne konkurentske prednosti, biti otvorene za unutarnju i vanjsku saradnju, održive prostorne cjeline u kojima će ljudi živjeti od plodova svoga rada i narednim generacijama stvarati uslove za bolji život.

Razvijeni svijet poodavno je shvatio da spontani razvoj, ostvaren kroz privredne djelatnosti, nosi sa sobom regionalne razlike i potencijalne konflikte ekonomske prirode koji se ne daju prevazići pasivnom regionalnom ekonomskom politikom. Današnja Evropska Unija provodi aktivnu regionalnu politiku već blizu 50 godina i za to izdvaja znatan dio budžeta, jer je shvatila da se blagostanje gradi, pored ostalog, i kroz srazmjerno snošljiviji život u manje atraktivnim područjima.

Bosna i Hercegovina se opredijelila za budućnost u Evropskoj Uniji i to opredjeljenje je, uvjereni smo, odraz potrebe i shvatanja većine njenih građana. Za uslove u kojima BiH egzistira to neće biti jednostavan put, a u osnivanju regionalnih razvojnih agencija vidimo dobro tehničko rješenje koje treba da vodi ekonomskom razvoju svakog od područja, entiteta i države.

Važan korak za snažniju podršku Evropske Unije Bosni i Hercegovini je izrada regionalnih strategija razvoja. Na području Asocijacije za ekonomski razvoj REDAH njena izrada je u toku. U pripremi za to izrađena je Socioekonomska studija regije sa osnovom za SWOT analizu, a zatim sektorske i integralna SWOT analiza. Radu na sektorskoj analizi prethodilo je potpisivanje memoranduma o razumijevanju od strane svih 26 opština u dva entiteta koje gravitiraju području, a tehnički dio posla su s entuzijazmom obavile posebno formirane fokus grupe sastavljene od predstavnika tih opština, uz pomoć eksperata EURED-a. Uz integralnu analizu, posebno su fokusirani:

1. sektor industrije;
2. sektor poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja;
3. sektor energetike;
4. sektor turizma;
5. sektor malih i srednjih preduzeća;
6. sektor infrastrukture;
7. sektor urbanizma i prostornog razvoja; i
8. sektor obrazovanja i razvoja ljudskih resursa.

2. Hercegovina – Kratak profil

Regija Hercegovine se nalazi na jugoistočnom dijelu teritorije BiH i ekonomski je dobro integrirana regija sa procijenjenim brojem stanovnika od 383.000. Glavni ekonomski centar je (br. stanovnika: oko 90.000). Ostalim značajniji nastanjenim centri uključuju: Trebinje, Konjic, Livno, Široki Brijeg, Jablanica. Regija ima dobro razvijenu ekonomsku infrastrukturu sa modernim dobro opremljenim aerodromom u Mostaru, lagan pristup Hrvatskoj luci Ploče, i živopisan pejzaž uz željeznicu do Sarajeva i jedinu tačku u BiH koja dodiruje morsku obalu u općini Neum. Opisuju ga tri različita sveučilišta od kojih dva u Mostaru i jedan u Trebinju koji je povezan sa Univerzitetom u Banja Luci.

Prije rata je nekoliko velikih kompanija djelovalo na području cijele regije i zapošljavalo na tisuće, ali su se danas samo nekolike pokazale kao održive i konkurentne. Danas se najveća pažnja posvećuje novonastaloj generaciji malih i srednjih poduzeća, koji su vezani sa poljoprivrednim sektorom koji se bazira na malom opsegu proizvodnje i na energentski sektor koji se zasniva na regionalnoj mreži hidroelektrana posebice niz rijeku Neretvu..

Poslijeratni period je bio obilježen razvojem SMEs sa znakovitim nivoom lokalnih i međunarodnih investicija koje su olakšale razne nevladine organizacije, NGO, EU, USAID i ostale inicijative koje su podržane od donatora. U Istočna Hercegovini još uvijek dominiraju velike kompanije iz bivše Jugoslavije kao što su Novotex, Bilećanka i Elektroprivreda i TEP Gacko.

Ohrabruje broj stranih investicija u regiji kao što su: Ledo Čitluk, Lasta Čapljina, Norfish Mostar, Nerfil Mostar, Uniline Grude i Aluminij Mostar, koji su značajno doprinijeli ekonomiji regije i nivou zaposlenosti. Treba se također naznačiti da je poduzeće Carnex iz Srbije i Crne Gore investiralo u RS u dioničarsko društvo za proizvodnju peradi u Ljubinju. Mnoga od ovih poduzeća danas izvoze i ovo podvlači potrebu da se brža privatizacija obavi u onim slučajevima gdje se to nije još dosad postiglo. Mnogi industrijski i ekonomski potencijali ostaju zamrznuti u stalnoj zamrženoj privatizaciji koja ozbiljno umanjuje regionalni ekonomski neredak i onemogućava daljnje zapošljavanje i moguće prilike za nove SME.

Glavni stubovi regionalne ekonomije ostaju:

- **Poljoprivreda** – uključujući proizvodnju vina, 98% svih vinograda u BiH je u ovoj regiji. Postoji jak potencijal za proizvodnju voća i uzgoj duhana.
- **Turizam** – Međugorje privlači preko 250,000 posjetitelja iz cijelog svijeta svake godine i uz povoljnu klimu ima daljni potencijal da razvije nove proizvode
- **Proizvodnja energije** – trenutno se izvozi energija u okolne zemlje
- **Duhan** – postoje dvije fabrike duhana u regiji koja uvozi većinu njihovog sirovog materijal
- **Prerada metala** – dobra tradicija i visok nivo obučenosti
- **Tekstilna industrija** – djeluje na veoma niskom nivou u poređenju sa predratnim periodom ali je teško konkurirati poticajima u ostalim ekonomijama u usponu npr. Rumunija
- **Prerada mesa** – tri velike fabrike za preradu mesa u regiji

Nakon Sporazumu u Solunu, dogovoreno da će budućnost Balkanske regije biti u Europi. Projekt EURED-a koji je odredio granice ekonomskih regija, je trenutno je u procesu pripreme integrirane regionalne ekonomske startegije, i nova Regionalna Razvojna Agencija je uspostavljena da promovira ekonomski razvoj u cijeloj regiji. Ova nova RDA će promovirati, planirati i implementirati inicijative u vezi sa ključnim regionalnim partnerima, a koji će voditi ekonomskom razvoju konzistentnom sa EU regionalnim modelima. Isto tako će služiti kao osnova za buduću regionalnu podršku od EU.

Hercegovačka regija ima potencijala da postigne dobro izbalansiran regionalni ekonomski miks sa znakovitim neostvarenim potencijalom. Ako se ide naprijed, strateški prioriteti trebaju biti u onim područjima koja stvaraju dodatnu zaposlenost, ubrzavaju proces privatizacije preostalih industrija koje su na kraju tog procesa, privlače daljna strana ulaganja, prilagođavaju viši obrazovni sistem da bi bio u skladu sa potrebama buduće ekonomije i njenim djelovanjem na učinkovit način i maksimiziraju potencijal aerodroma. Na taj način osposobiti će se regija da se suoči sa konkurentskim pritiscima koje će buduće članstvo u EU postaviti pred ovu regiju.

4. Integrirana SWOT Analiza i kriteriji za selekciju

4.1 Kriteriji za selekciju

- i. Regionalni učinak
- ii. Sinergija
- iii. Komplementarnost
- iv. Utjecaj investiranja
- v. Izvodljivost
- vi. Politička osnova

4.2 Integralna SWOT Analiza:

Interni faktori:	
SNAGE:	SLABOSTI:
➤ Dobar geostrateški položaj ➤ Prirodni resursi ➤ Ljudski resursi (poduzetna, kvalifikovana i konkurentna radna snaga) ➤ Prahvatljiva infrastruktura ➤ Gospodarska (nasljeđena) tradicija ➤ Rastuća SME u regiji ➤ Energetska stabilnost ➤ Mogućnost višeslojnog razvitka ➤ Dobro ekološko stanje ➤ Visoki potencijali za razvoj turizma ➤ Blizina velikih tržišta ➤ Postojanje urbane matrice ➤ Postojanje resursa koji nude komparativne prednosti razvoju agrokompleksa	➤ Nedovoljno razvijena prometna infrastruktura regije ➤ Neuravnotežena razvijenost regije ➤ Nepostojanje institucionalne potpore ekonomskom razvoju regije od strane države ➤ Neadekvatno obrazovanje i nedostatak znanstveno-istraživačkog rada u cilju stvaranja novih tehnologija i novih proizvoda ➤ Zastarjela tehnika i tehnologija postojećih proizvodnih kapaciteta ➤ Nedostatak proizvodnog poduzetništva u dovoljnoj mjeri ➤ Nedostatak novih vlastitih proizvoda ➤ Nepovoljni uvjeti kreditiranja ➤ Velika birokracija i slabost državne administracije ➤ Nepovoljna starosna i kadrovska struktura uposlenih ➤ Neorganiziranost poduzetnika ➤ Loši rezultati provedene privatizacije ➤ Nedovoljna iskorištenost ključnih regionalnih kapaciteta

Eksterni faktori:	
MOGUĆNOSTI:	PRIJETNJE:
➤ Bolje korištenje prirodnih i radom stvorenih resursa ➤ Ekonomska suradnja sa drugim regijama u državi i inozemstvu ➤ Povećati nivo stranih ulaganja ➤ Povećati vlastita ulaganja ➤ Postojanje mlade, prilagodljive, i jeftine radne snage ➤ Reforma obrazovnog sustava ➤ Primjena novih tehnologija u proizvodnji ➤ Ubrzano provođenje privatizacije na bolji način ➤ Potpora inovacijama u gospodarstvu ➤ Proizvodna supstitucija dijela uvoznih roba i usluga ➤ Postojeće i nove buduće proizvodne kapacitete usmjeravati ka izvozu ➤ Pokretanje proizvodnje u više gospodarskih grana koje imaju tržišno mjesto ➤ uvođenje i primjena inovacija ➤ korištenje i primjena kluster proizvodnog modela djelovanja	➤ Nelojalna konkurencija uvezenih roba i proizvoda na tržištu ➤ Porast cijene inputa ➤ Nedostatak poticaja za privlačenje stranih investicija ➤ Neadekvatan i zastario obrazovni sustav ➤ Nedostatak razvojnih institucija ➤ Sporost u donošenju stimulativnih zakona i propisa i primjena istih ➤ Nepostojanje proizvodne poduzetničke klime i preduvjeta za proizvodno poduzetništvo ➤ Nedostatak vlastitih razvojnih finansijskih fondova ➤ Slaba podrška podrška ekonomskom razvoju od strane države ➤ Stalna devastacija prostora ➤ Sporost u približavanju EU integracijama ➤ Nedovoljna svijest o potrebi integralnog upravljanja područjem

UVOD u sektorsku SWOT analizu za INDUSTRIJU

Sektor industrije u ekonomskom prostoru regije Hercegovina možemo prikazati u dvije osnovne cjeline s obzirom na vlasničku strukturu, i to:

- a) - Industriju privatnog i
- b) - Industriju državnog sektora.

Industrija državnog sektora je naslijeđena iz prethodne države. Ta, bivša industrija je bila vrlo snažna, činila je osnovu bivšeg gospodarskog sustava i bila je okvir 80 % uposlenog stanovništva. Bila je podijeljena u nekoliko osnovnih grana, i to: Industrija obrade i prerade metala (Metal industrija) u okviru koje su djelovala velika poduzeća sa tisućama zaposlenih.

Neka od tih poduzeća, posebno vojna hercegovačka industrija, su raspolagala sa tada vrhunskom tehnologijom kao na primjer Soko Mostar koji je proizvodio vojne zrakoplove i helikoptere, Igman i drugi industrijski kapaciteti iz Konjica, te druga velika poduzeća koja su imala svoje tvorničke pogone u svim općinama Hercegovine. Metaloprerađivačka industrija kojeg je nositelj bio Aluminijumski kombinat, Feal Široki Brijeg itd, zatim Tvornica Alata Trebinje kao također gigant u metalskoj industriji, UNIS-ove tvornice itd, itd. U sektoru poljoprivrede vrijedno je spomenuti HEPOK Mostar kao i niz drugih poduzeća u poljoprivrednoj industriji te Vinarije iz Mostara, Čitluka i Ljubuškog, poljoprivredna poduzeća na prostoru Herceg Bosanske županije itd. U velikom broju ovih poduzeća ratne posljedice su bile pogubne za njihov rad i opstanak do procesa privatizacije. Privatiziran je manji dio zapravo zanemariv u odnosu na ukupne kapacitete bivše industrije u državnom vlasništvu.

Industrija privatnog sektora je moglo bi se reći tek u začetku i vjerujemo da će u formi srednjih i većih privatnih poduzeća doći do formiranja privatne industrije u sektoru prerađivačke i metalske industrije, te industrije građevinskih materijala. Jer resursi kojima Hercegovina raspolaže su jako značajni i jedino se mogu aktivirati kroz formiranje efikasne privatne industrije u svim segmentima, što bi povoljno djelovalo na razvoj SME u Hercegovini. Prepoznatljivije aktivnosti razvitka privatne industrije možemo planirati i očekivati u dva smjera i to: Inozemnim i domaćim ulaganjima u aktiviranje velikih prirodnih resursa, i uspješnom privatizacijom postojećih velikih radom stvorenih kapaciteta postojeće državne industrije, što bi moglo apsorbirati po nekim procjenama oko 20 % postojeće nezaposlene radne snage na prostoru cijele regije.

U SNAGU ekonomskog sektora INDUSTRIJA možemo ubrojiti nekoliko faktora kao što su dostupna radna snaga s konkurentnom cijenom rada koja ima tradiciju i iskustvo u industrijskoj proizvodnji. Također u Hercegovini je industrija sa čistim ekološki neškodljivim proizvodnim procesima, locirana je na zadovoljavajućem geostrateškom položaju i s raspolaganjem zadovoljavajućom infrastrukturom, te potencijal u radom stvorenim resursima i kapacitetima neprivatizirane industrije.

SLABOSTI u sektoru industrije u sektoru državnog vlasništva one su opće poznate i možemo ih svrstati u nekoliko osnovnih karakteristika: višak zaposlenih, ne konkurentnost na tržištu, zastarjeli način upravljanja, nedostatak obrtnog kapitala, nedostatak novih tehnologija i novih proizvodnih programa, te državno vlasništvo. U privatnom industrijskom sektoru glavne slabosti su nedovoljno snažan menadžment, nedostatak novih proizvodnih programa, nedovoljno okretanje prirodnim resursima regije, ukupno mali broj industrijskih kapaciteta.

MOGUĆNOSTI za industrijski regionalni razvitak možemo uočiti niz objektivnih faktora koji mogu i trebaju dovesti do industrijskog razvitka srednjih i većih poduzeća industrijskog karaktera, u metalskoj industriji, u prerađivačkoj, u poljoprivrednoj industriji a sve kroz međusobnu interakciju razvitka SME s platforme klasične ali moderne industrije usmjerene prema poljoprivrednim oblicima industrije. To je jasno vidljivo iz SEA i Dodatka SEA-i (u daljnjem tekstu DSEA), cijelo poglavlje 2. DSEAod 2.1 str7 do 2.4.4.9.2 str 11 jasno ukazuje na mogućnost snažnog razvitka industrije po modernim načelima razvitka industrijskog sektora u interakciji sa drugim gospodarskim granama regije, koristeći komparativne prednosti regije, koristeći i uvodeći inovacije i nove tehnologije, te koristeći modele i iskustvo već razvijenih regija zemalja članica EU-a. Da je to moguće imamo i primjere u regiji kao što su Aluminij Mostar i FEAL Široki Brijeg, koji su primijenili nove tehnologije i inovativni moderan pristup organizaciji, te bilježe poslovne rezultate bolje nego ikada od svog nastajanja.

PREPREKE za razvitak u sektoru industrije su posebno teško savladive zbog niza faktora, a prvenstveno u njih možemo ubrojiti sporu i loše modeliranu privatizaciju, vrlo snažna inozemna industrijska konkurencija, preskupi proizvodni inputi, dosad iskazana nezainteresiranost državnih struktura za potporu domaćoj industriji i proizvodnji, neadekvatan obrazovni sustav, potpun zanemarenost ulaganja u razvojne institucije, dugogodišnji tehnološki zaostatak za konkurencijom te nepoznavanje i nepostojanje industrijskih standarda EU i nepovoljni finansijski uvjeti investiranja i kreditiranja industrijskog proizvodnog sektora.

Najozbiljnije uvažavajući sve slabosti i prepreke na putu razvitka industrijskih SME u regiji, te uzimajući u obzir sve snage i mogućnosti za industriju modernog tipa u Hercegovini nezaobilazno se mora posvetiti maksimalna pažnja što prije to bolje, ne radi bilo čega drugog osim vlastitog legitimnog ekonomskog interesa za cijeli prostor regije, zemljopisno rečeno od Livna do Trebinja i o d Konjica do Neuma.

U sektoru hercegovačke industrije, dobro organiziranom interakcijom između metalske i građevinske industrije razvijanjem raznorodnih SME usmjerenih ka zadovoljenju potreba razvitka poljoprivrednog sektora, zatim zadovoljavanju domaćeg tržišta susptitucijom što većeg broja uvoznih proizvoda, stvaranjem novih proizvoda za domaće i izvozno tržište, provedbom kvalitetne privatizacije preostalih industrijskih kapaciteta u regiji, realno stvara vrlo velike mogućnosti za otvaranje velikog broja novih proizvodnih radnih mjesta, povećanje BDP, smanjuje vanjsko trgovinski deficit, rezultira na koncu povećanjem životnog standarda za cijelu regiju i ubrzava naš pristup u EU integracijske procese.

Također nakon ulaska BiH u EU razvijena regionalna industrija modernog karaktera, dodatno bi pozitivno djelovala na ekonomski rast i regionalni razvoj.

RADNA PODGRUPA SEKTOR - INDUSTRIJA

SNAGE	SLABOSTI
➤ Dostupnost radne snage sa konkurentnom cijenom rada ➤ tradicija u industriji – iskustvo u proizvodnji ➤ dokazani operativni menadžment ➤ zadovoljavajuća infrastruktura ➤ ekološki čisti proizvodni procesi ➤ zadovoljavajući geostrateški položaj ➤ postojanje određenih kvalitetnih industrijskih lokacija i objekata	➤ Nizak nivo izgrađenosti industrijskih zona, postojenja i objekata za potencijalne strane investitore ➤ loša organizacija ➤ zastarjelost tehnika i tehnologije ➤ nepovoljna starosna i kadrovska struktura zaposlenih ➤ loš dizajn proizvoda
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
➤ povećati nivo direktnih stranih ulaganja ➤ djelimično obezbjeđeno tržište ➤ povećati konkurentnost kroz primjenu novih tehnologija ➤ primjena novih tehnologija ➤ izlazak iz recesije (krize) ➤ kvalitetna i brza privatizacija ➤ primjena europskih propisa i standarda ➤ prirodni resursi ➤ strana ulaganja ➤ uvođenje i primjena inovacija ➤ korištenje i primjena kluster proizvodnog modela djelovanja	➤ spora privatizacija ➤ tržišna konkurencija ➤ zakonske regulative i primjena ➤ nedostatak prilagođavanja obrazovnog sustava potrebama ekonomije ➤ preskupi proizvodni inputi ➤ nedostatak finansijskih sredstava (nepovoljni krediti) i loša politika investiranja ➤ prilgodba obrazovnog sustava za potrebe primjene novih tehnologija

Uvod u sektorsku analizu za ENERGETIKU

Jedinstveni ekonomski prostor Hercegovina spada u vrh regija u BiH, a koliko nam je poznato i u vrh regija u okviru EU, po instaliranim vrlo snažnim energetske izvorima pa i energetske potencijalom koji još nije kao takav iskorišten. Energetski izvori su hidroelektrane na Neretvi, hidroelektrane na Trebišnjici i termoelektrana u Gacku.

Elektroenergetski sustav administrativno je ustrojen u tri administrativna okvira, i to Elektro-energetski sustav Herceg-Bosne, Elektroprivreda BiH i Elektroprivreda Republike Srpske. Ovi administrativni sustavi su u procesu pripreme za privatizaciju cijelog elektroenergetskog sustava u BiH.

Elektroenergetski sustav u okviru Hercegovine ima ukupno instaliranih 670 MWh proizvodnje električne energije. Postoji dodatni potencijal za potpuno iskorištavanje hidropotencijala u regiji za proizvodnju električne

energije. A pored hidropotencijala postoji i potencijal za proizvodnju električne energije u tzv. alternativnim sektorima a to su solarni vjetro potencijal za proizvodnju električne energije.

Postojeća snaga energetskog sustava je u proizvodnji hidroelektrične energije, sa velikim iskustvom i tradicijom, zatim u dokazanom menadžmentu i zadovoljavajućom elektroenergetskom infrastrukturom. Hidroelektrična energija je obnovljiv resurs i čist način proizvodnje električne energije. Kao potvrda snage elektroenergetskog sustava u Hercegovini je činjenica da se dio električne energije i izvozi.

U slabosti energije Hercegovine spadaju loša organizacija oko upravljanja distribucijom, električne energije, zatim ratne posljedice, zastarjelost tehnologije, nepovoljna starosna kadrovska struktura, razdijeljenost sustava na tri cjeline, skupa izgradnja novih proizvodnih elektroenergetskih kapaciteta, nepovoljan utjecaj izgradnje novih objekata na druge ekonomske sektore (npr. poljoprivredu, ruralni sektor), cijena struje je veća u odnosu na susjednu RH.

Mogućnosti ovog sektora su velike i uz ispunjavanje određenih preduvjeta može snažno sudjelovati u strateškom ekonomskom razvoju regije. Među najveće mogućnosti možemo ubrojiti povećanje izvoza električne energije, zatim razvijati i graditi nove alternativne izvore energije koristeći vjetar i sunce, što bi moglo snažno doprinijeti razvitku Sme u regiji. Naravno da treba maksimizirati komparativne prednosti regije u energetskom smislu u odnosu na uže i šire okruženje.

Prepreke koje stoje na putu ovom sektoru su u prvom redu nepostojanje koordinacije na državnom nivou oko izgradnje novih energetskih objekata, nejasna politika financiranja izgradnje novih objekata, strateška upitnost opravdanosti privatizacije najprofitabilnijeg segmenta elektroenergetskog sustava u BiH, a to su proizvodni kapaciteti. Po mišljenju nekih ekspertnih krugova najbolje bi bilo kvalitetno restrukturirati ovaj sektor, pa onda uvesti novi model kroz kvalitetan odnos javnog i privatnog odnosa kapitala u energetskom sektoru. Pitanje je: je li pametno za državu odreći se kvalitetnog izvora kapitala, pa makar se on i kvalitetno privatizirao?

RADNA PODGRUPA SEKTOR - ENERGETIKA

SNAGE	SLABOSTI
➤ Radna snaga iskusna u energetskom sektoru – posebno u proizvodnji hidroelektrične energije ➤ tradicija i iskustvo u proizvodnji električne energije ➤ dokazani menadžment ➤ zadovoljavajuća infrastruktura ➤ ekološki čisti način proizvodnje ➤ izvoznik viška energije	➤ loša organizacija oko upravljanja distribucijom, proizvodnjom električne energije ➤ ratne posljedice ➤ zastarjelost tehnologije, odnosno tehnike ➤ nepovoljna starosna i kadrovska struktura ➤ nedostatak jasnih odnosa između kompanija koje proizvode energiju i općina ➤ nesigurna politička uloga ➤ skupa izgradnja postrojenja ➤ cijena struje veća nego u RH ➤ uništavanje drugih oblasti zbog izgradnje energetskih objekata
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE/PREPREKE
➤ obezbjeđeno domaće i mogućnost stranog tržišta ➤ povećati konkurentnost ➤ primjena novih tehnologija ➤ primjena europskih propisa i standarda ➤ prirodni resursi kao različiti vidovi pogonske energije (voda, vjetar, sunce) ➤ primjena europskih propisa i standarda ➤ maksimizirati kompetitivne prednosti smanjujući troškove energije u regionalnoj industriji ➤ Povećati izvoz viška energije	➤ spor dogovor oko nadležnosti nad upravljanjem sistemima električne energije ➤ zakonske regulative ➤ neadekvatno obrazovanje u struci za proizvodnju električne energije ➤ nejasna politika financiranja za izgradnju novih energetskih kapaciteta ➤ očekivana konkurencija za proizvodnju električne energije gradnjom postrojenja sa drugim pogonskim gorivom ➤ Nepostojanje koordinacije na državnoj razini oko izgradnje novih energetskih objekata

Strategija razvoja u oblasti infrastruktura i komunikacija

Infrastruktura i komunikacije su temelj razvoja gospodarstva regije, a sam razvoj infrastrukture i komunikacija zavisi od finansijskih sredstava, dobrih planova razvoja, i zaduženih subjekata za implementaciju.

Općine iz sastava Hercegovine po razvijenosti infrastrukture zaostaju za većinom ostatka BiH. Infrastrukturna mreža postoji u dijelovima općina, razvijena je fokusirano dužinom pravaca urbaniziranja, općenito sa veoma lošim tehničkim karakteristikama.

Prometna infrastruktura

Hercegovina je eraskrižje dva osnovna komunikacijska pravca regionalnog, državnog, međudržavnog (BiH-RH) i europskog karaktera što determinira sadašnju, ali određuje i njegovu buduću poziciju u ovom dijelu Europe. Oba su podjednako značajna, ali je onaj sjever-jug važniji, ta poveznica mora i kopna, dolinom Neretve je završni dio vertikalne europske komunikacije. Iz poznatog koridora C-5 (Baltik-Adriatik), druga osovina, Jonski pravac slijedi obalu Jadranskog mora i povezuje Europu preko Balkana sa Bliskim Istokom. Podjednako je važan, ali ne tako prioritetan.

Jedina željeznička pruga u Hercegovini prolazi dolinom rijeke Neretve i svojom je dužinom u HNŽ. Napravljena je kao uskotračna u vrijeme Austro-Ugarske koncem 19. stoljeća, nadograđivana je 1966. godine i postala je prugom normalnog kolosijeka i elektrificirana je svom dužinom do Sarajeva.

Na području Hercegovine nema riječnih i morskih luka, jer nema pogodnosti lokaliteta za izgradnju lučkih kapetanija.

U južnoj mostarkoj kotlini, naselja Ortiješ, nalazi se jedina zračna luka Hercegovine.

Na Neretvi i Rami izgrađeno je proizvodnih pogona, hidrocentrala, šesta rekestibilna je u oćini Ćapljina i tri na Trebišnjici (RS). Jedina TE Hercegovine je locirana u Gacku, omogućava stabilnost za elektroenergetski sustav područja.

Sustav telekomunikacija U Hercegovini MER-a nije jedinstven, nego je podijeljen na tri sustava fiksne i mobilne telefonije. Na području imaju tri javna poduzeća iz domene hrvatske telekomunikacije i BiH telecom u dijelu FBiH i Telecom RS u općinama RS.

Strateški ciljevi razvitka

- Funkcionalno, kvalitetno i djelotvorno prometno povezati cjelokupan prostor, te glavno razvojno gospodarsko središte regije,
- Ostvariti kvalitetne prometne veze sa susjednim državama kao preduvjet uključivanja u globalni prometni sustav šireg okruženja,
- Pri izgradnji težiti postizanju tehničkih i prometnih standarda, te osigurati postizanje europskih standarda zaštite okoliša.

Primarne cestovne mreže

- Autocesta u koridoru 5C Svilaj-Doboj-Zenica-Mostar-Ćitluk-Ljubuški u smjeru luke Ploče u RH.
- Autocesta južno od Ćapljine, dolinom Trebišnjice, Trebinje, granica Srbije i Crne Gore kao nastavak Jadransko-Jonske autoceste kroz RH, odnosno brza dvotračna cesta, ako autocesta ostane na području RH.
- Brza cesta Mostar-Tomislavgrad-Livno sa odvojkom u Posušju za Imotski
- Brza cesta Bijeljina-Travnik-Gorađe-Foća-Trebinje
- Brza cesta Livno-Grahovo-Bosanski Petrovac
- Brza cesta Stolac-Neum.

Telekomunikacije

- Prijelaz sa bakrenih na optičke kablove,
- Uređenje i dalje širenje upotrebe ATM i sdb sustava velikih kapaciteta,
- Uporaba bežičnog pristupa,
- Pošte i telekomunikacije razdvojeni,
- Tri fiksna operatera, ali ne i obvezan rad na ćitavom teritoriju.

RADNA PODGRUPA - INFRASTRUKTURA

PREDNOSTI	SLABOSTI
➤ postojeća osnovna regionalna infrastruktura, cestom, zrakom, željeznicom i drugim sredstvima ➤ sveukupni geostrategijski položaj ➤ ljudski potencijali ➤ povezanost sa europskom mrežom pruga i lukom Ploče ➤ zračna luka Mostar kao alternativno rješenje drugim oblicima prijevoza ➤ neiscrpe količine vode u nadzemnim i podzemnim tijekovima, upotrebljive za proizvodnju električne energije i hrane, te snabdijevanje stanovništva, poljoprivrednu proizvodnju	➤ općenito loša cestovna regionalna mreža (nedostatak standarda EU za transportnu infrastrukturu) ➤ uništeni kapaciteti u željezničkoj mreži ➤ problem očuvanja kvaliteta vode ➤ zaostajanje u gospodarskom razvoju, usporava razvoj infrastrukture ➤ neracionalno korištenje prostora ➤ asocijacije na rat i mine ➤ slabe veze sa međunarodnim transportnim vezama ➤ Nedostatak općenitog integralnog, regionalnog ili državnog razvojnog plana ➤ Nedostatak mreže izgrađenih industrijskih zona kroz regiju ➤ Nedostatak javnog ili privatnog financiranja za infrastrukturne projekte ➤ Sporost u donošenju odluka o važnijim infrastrukturnim projektima
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE/PREPREKE
➤ mogućnost korištenja iskustva drugih (Hrvatska) ➤ izgradnja koridora Vc Slivaj-Doboj-Zenica-Sarajevo-Mostar-Čitluk-Ljubuški u smjeru luke Ploče u Republici Hrvatskoj ➤ Izgradnja Jadransko-Jonske autoceste kroz Republiku Hrvatsku i nastavak kroz južne dijelove BiH ➤ izgradnja europskih cesta kroz BiH koji bi povezali Brisel s Malom Azijom i zapadnom obalom Grčke, a posebno koridora Vc i njegovog povezivanja s Jadransko-Jonskom cestom ➤ korištenje luke Ploče ➤ Zračna luka Mostar, alternativno letilište glavnom aerodromu u Sarajevu ➤ Dugoročno je moguće osigurati pitku vodu u svakom naseljenom mjestu ➤ Razvitak telekomunikacijske i informatičke tehnologije (hardver i softver) na predratnim iskustvom UNIS-ovih tvornica u Mostaru	➤ Prijetnja kvaliteti vode ➤ Nedostatak općeg fizičkog infrastrukturnog plana je prijetnja budućem ekonomskom razvoju ➤ ograničene mogućnosti financiranja izgradnje i održavanja ➤ nestimulativni uvjeti za odobrenje koncesije ➤ nedovoljna politička stabilnost

Poljoprivreda/ruralni razvoj /šumarstvo**Poljoprivreda**

Prikupljeni podaci u Socio-ekonomskoj analizi regije upućuju da će poljoprivreda u gospodarskom razvoju regije igrati značajnu i stratešku ulogu. Ona bi trebala biti ključni segment gospodarskog razvoja.

Prirodni resursi: klima, zemljište i voda osiguravaju visoke potencijale za razvoj veoma raznovrsne primarne poljoprivredne proizvodnje. Ta proizvodnja je/će biti sinergentna s drugim sektorima gospodarstva i to ne samo s prerađivačko-prehrambenom industrijom. Također i gospodarstvom i tržištima susjednih regija, uključujući i regije susjednih i bližih država.

Geografski položaj s druge strane psigurava dobru povezanost s primorskim i kontinentalnim tržištima osiguravajući brz i jeftin transport što još više potencira prirodne resurse.

U socio-ekonomskoj analizi regije ipak nedostaju određeni, nekada i bitni pokazatelji i sadržaji za točnu identifikaciju sadašnjeg stanja, simulaciju različitosti varijantnih rješenja na konkretne prostore i izradu akcionog plana sektorskih i prostornih prioriteta. Prikupljeni su i dijelom sistematizirani daljni podaci koji će se koristiti za tu fazu rada.

S druge strane bilo je potrebno utvrditi i selektivne kriterije za identifikaciju prioriteta u razvoju pojedinih fokus grupa.

Isti su utvrđeni kao:

- Tržište
- Izvozna orijentacija
- Regionalni efekat
- Sinergentnost s drugim gospodarskim sektorima i poljoprivredama drugih regiona
- Cijena i efikasnost ulaganja
- Izvodljivost.

Teško je reći da su ovi gore navedeni selektivni kriteriji poredani redoslijedom svoje važnosti. Praktično bez bilo kojeg nije moguće konkretna realizacija. Zato će prioritet u razvoju imati one fokus grupe i konkretne akcije, koje ispunjavaju sve kriterije.

Normalno pored prioriteta fokus grupa postojat' će i druge, koji će se također razvijati i koje nisu ništa manje važne. Kao prioritetne grane/fokus grupe u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji mogu se sada već nazirati sljedeće:

1. ratarska proizvodnja (specifične žitarice, stočna hrana, krumpir) u brdsko planinskom području
2. duhan uz izmjenu tipa duhana, novu rajonizaciju i novu tehnologiju, inače kao autohtoni hercegovački proizvod (škoja, za lule)
3. voćarstvo, vinogradarstvo, rasadničarstvo
4. povrćarstvo, proizvodnja ljekovitog bilja, aromatskog i začinskog bilja i sjemena
5. florikultura proizvodnja
6. ubiranje plodova i bilja u prirodi
7. stočarstvo, stoka sitnog zuba, proizvodnja ribe (riječne i morske), proizvodnja meda
8. ruralna poljoprivreda, mini mliječne farme, proizvodnja autohtonih poljoprivrednih proizvoda iz sirovina proizvedenih na području regije iz autohtonih sorta i sojeva i primjenom autohtone tehnologije, uključujući i proizvodnju zdrave hrane.

Prerada poljoprivrednih proizvoda (industrijska) obuhvaćena je u sektoru industrije.

Postavlja se pitanje izostanka pojedinih proizvodnji, prije svega proizvodnja mesa, jaja i mlijeka, bar za potrebe tržišta (pučanstva) regije. Ona se djelimično osigurava u predloženoj stočarskoj orijentaciji, a djelomično kroz ruralni razvoj i razvoj ekološke poljoprivrede. Ali samo u obimu, u kojem će biti bar donekle konkurentna proizvodnji u drugim regijama BiH i međunarodnoj konkurenciji.

U izradi strategije razvoja poljoprivrede regije uzet' će se u obzir i poljoprivrede drugih regija BiH, te pristupanje BiH europskim integracijama. Iskustva Slovenije i prvenstveno Hrvatske će se morati uvažavati i primjenjivati.

Kao tip proizvodnih jedinica razmatraju se prije svega mali u srednji poduzetnici, mala i srednja gospodarska društva i obiteljske farme specijalizirane za uzgoj jedne grupe kultura, jedne kulture ili čak jednog kultivara i soja. To će omogućiti visoku specijalizaciju i primjenu najmodernijih tehnologija. Veličina SMEs i obiteljskih farmi utvrdit' će se ovisno od fokus grupe. Proizvodne jedinice moraju biti dostatne veličine ne samo da osiguravaju egzistenciju i samoodrživost, već i proizvodnju proizvoda konkurentnog na međunarodnim tržištu i perspektivu trajnog bavljenja izabranom djelatnošću.

Temeljno pitanje je pitanje poljoprivrednog zemljišta, a ne samo njegovo sačuvanje od devastacija i otuđenja od poljoprivrede. Zemljište je prirodni resurs koji se stalno ističe kao snaga. Međutim regija je ipak zemljišno siromašna (agrarno prenaseljena). Zemljište, bilo privatno, bilo državno (ranijih poljoprivrednih kombinata) mora doći u ruke onih koji će ga najbolje koristiti kako za sebe tako i za društvo u cjelini. Mora se osigurati optimalna veličina SMEs i obiteljske farme ovisno od izbora proizvodnog usmjerenja. Sadašnji procesi u zemljišnoj politici imaju vrlo negativne trendove, iako postoje zakoni i propisi koji te onemogućuju.

Potrebno je programirati učešće poljoprivrede u bruto proizvodu i izvozu regije, te učešće poljoprivrednog stanovništva u ukupnom.

RADNA PODGRUPA –POLJOPRIVREDA/RURALNI RAZVOJ/ŠUMARSTVO

SNAGE	SLABOSTI
➤ Naslijeđena tradicija i prijeratna razvijenost ➤ Ljudski resursi ➤ Prirodni resursi ➤ Širok izbor poljoprivrednih kultura i mogućnost uzgoja tokom cijele godine ➤ Prihvatljivi troškovi proizvodnje ➤ Raznolikost tržišta, mogućnost brze otpreme poljoprivrednih proizvoda i niski troškovi transporta ➤ Sinerгентnost i kompatibilnost s drugim gospodarskim sektorima u bližem i širem okruženju ➤ Proizvodnja organske zdrave hrane ➤ Kontinuirano čuvanje prirodne okoline ➤ Primjenljivost modernih tehnologija i sortimenta ➤ Ruralni razvoj i proizvodnja autohtonih proizvoda ➤ Visoko učešće ruralnog područja u ukupnom ➤ Prirodne šume ➤ Mnoštvo SME u drvenoj industriji	➤ Usitnjenost površina obiteljskih gospodarstva ➤ Visoka ulaganja u proizvodnju, nedostatna finansijska sredstva, visoke kamatne stope i spor obrt kapitala ➤ Tehnološka zastarijelost i velika materijalna šteta nastala ratnim razaranjima ➤ Naslijeđene mentalne slabosti iz prošlog sustava dogovorene netržišne ekonomije proizvodnje ➤ Velika fluktuacija radne snage ➤ Neadekvatno obrazovanje, loša materijalna situacija u znanosti i u znanstveno-istraživačko razvojnim institutima ➤ Nepostojanje domaće proizvodnje repromaterijala i zaštitnih sredstava kao i vlastite proizvodnje sjemenskog i sadnog materijala ➤ Malo unutarnje tržište ➤ Loše makroekonomskookruženje, subvencije, cijene, carine, prelevmani, nepotreban i neopravdan uvoz poljoprivrednih proizvoda
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
➤ Prestrukturiranje sadašnje proizvodnje i mogućnost tržišne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda za poznatog kupca ➤ Dugoročno i kontinuirano usaglašavanje izgradnje poljoprivredno-prerađivačkih kapaciteta sukladno stvarnim potrebama i mogućnostima uvažavajući tržišno okruženje. ➤ Mikro rejonizacija poljoprivredne proizvodnje i mogućnost uvođenja u proizvodnju novih poljoprivrednih kultura ➤ Direktno investiranje stranih firmi i banaka u specifične proizvodnje. ➤ Zajednička ulaganja domaćih i stranih firmi u nove tehnologije. ➤ Povećanje poljoprivrednih proizvoda obradom neobrađenog poljoprivrednog zemljišta i izmjenom strukture proizvodnje. ➤ Proizvodnja autohtonih izvornih i tržišno prepoznatljivih robnih marki (brendova) regije. ➤ Sklapanje dugoročnih poslovnih ugovora sa velikim trgovačkim lancima i usmjeravanje trgovačkih lanaca na prodaju domaćih proizvoda ➤ Izналаženje povoljnih finansijskih sredstava za kratkoročno i dugoročno kreditiranje. ➤ Povećanje broja stoke i mogućnost povećanja stočarske proizvodnje sukladno razvijenim kapacitetima ratarske proizvodnje	➤ Pretvaranje poljoprivrednog-šumarskog u nepoljoprivredno zemljište. ➤ Feudalizacija i neobrađenost zemljišnih površina. ➤ Izostanak i nedonošenje potrebnih zakona. ➤ Nizak rejting regije, loša ekonomska situacija, mala kupovna moć stanovništva, loša politička situacija za investiranje i izostanak svih potrebnih mjera za bržu prilagodbu europskim integracijskim tokovima. ➤ Loša zakonska i pravna regulativa i nedostatak jedinstvenih zakonskih propisa na nivou BiH. ➤ Nabavka loše i zastarjele opreme. ➤ Uvoz neistraženih sumnjivih sojeva, kultivara, sjemena i sadnog materijala. ➤ Ulaganje u neodgovarajuću proizvodnju pod uticajem različitih interesnih skupina i loby grupa. ➤ Korištenje vlastitih tržnica i maloprodajnih objekata za prodaju uvezenih poljoprivrednih proizvoda neodgovarajuće kvalitete i sumnjivog porijekla. ➤ Nekontrolisana sječa šuma i izostanak obnavljanja ➤ Devastacija ruralnih područja.

Uvod sektorske SWOT analize za SME

Srednje i malo poduzetništvo (SME), čini najvitalniji i najznačajniji segment gospodarskog ili jedinstvenog ekonomskog prostora regije Hercegovina. Od ukupnog broja uposlenih u Hercegovini u sektoru SME je uposleno od 65 do 70 % djelatnika. U regiji ima oko 20 000 malih poslovnih subjekata, oko 90 srednjih i 15 velikih. Struktura postojećeg SME u Hercegovini, je uslužnog i trgovačkog karaktera, i ostatak od oko 5 % je proizvodnog karaktera. Ova struktura SME je nepovoljna, premalo je proizvodnih SME, uvoz je veći od izvoza 5 puta, a stopa nezaposlenih procjenjuje se na oko 34 %.

Obzirom na potencijal i prirodne i radom stvorene resurse regije, otvara se realna šansa za razvitak novih SME a prioritarno proizvodnih SME.

Postojeća snaga SME u Hercegovini je visoka razina uslužnog obrtništva i trgovačkog SME u Hercegovini. Kao vitalnu i perspektivnu snagu za SME čine i raznoliki prirodni resursi i dostupnost radne snage koja ima konkurentnu cijenu rada. Snaga je poduzetnički duh kojeg dalje treba razvijati, jačati i ohrabrivati ga različitim i u EU provjerenim instrumentima kako bi bio jedan od glavnih oslonaca razvitka cijele regije.

Postojeće i evidentne slabosti hercegovačkog SME-a jesu visoke kamatne stope kapitala, također jedna od najvećih slabosti SME jeste što nema dovoljnog broja proizvodnih SME. Razloga tome ima više, kao npr. nepostojanje industrije na koju se vežu proizvodna mala i srednja SME, nepostojanje institucionalne potpore od strane države ili zajednice proizvodnom gospodarstvu, uglavnom loši rezultati dosad provedene privatizacije, a rezultat ovakve strukture SME vidljiv je u velikom broju nezaposlenih, ogroman vanjskotrgovački deficit, i mali BDP.

Prepreke za razvitak SME-a u Hercegovini u načelu jesu: sporost u donošenju novih stimulativnih propisa i primjena istih, neadekvatan i zastario (loš) obrazovni sustav, loše stanje osnovne regionalne i lokalne komunalne infrastrukture, i vrlo jak uvozno trgovački lobi.

Mogućnosti za SME u našoj regiji su velike. Ova široka lepeza mogućnosti regionalnog razvitka kroz razvitak SME se oslanja na faktore istaknute u SEA za regiju pogotovo u dijelu Dodatak za SEA (Indikatori, Trendovi i SWOT elementi) što otvara mogućnosti interakcijskog djelovanja SME između više sektora npr. SME i industrije, SME i poljoprivrede SME i energetike, SME i turizma.

Mogućnost za pozitivnu interakciju SME i industrije proizlazi iz činjenica iznesenim na str.21. Dodatka SEA(dalje u tekstu kao DSEA) pod 6.2.1, zatim u 6.3.2.3. str.24. Građevinarstvo, također i u segmentima 4.7. str.18. kao 4.4. str.17 u dijelu iskorištavanja potencijala za alternativne izvore energije, a put za to jest formiranjem i razvojem novih regionalnih i lokalnih centara za podršku poslovanja novih SME i naročito novih proizvodnih SME. Takvi centri trebaju omogućiti pozitivnu sinergiju svih visokoškolskih institucija i pojedinaca u regiji, s naglaskom na tehničkim pravcima naročito na polju primjene inovacija, novih proizvoda, novih tehnologija koji bi djelovali u suradnji sa lokalnim i županijskim razinama vlasti, lokalnim razvojnim agencijama i različitim nevladinim organizacijama koje za cilj imaju gospodarski razvoj svoje sredine, koristeći modele inkubatorskog djelovanja, klsterskog pristupa inkubaciji novih radnih mjesta i novih proizvodnih SME. Također mogućnosti za razvitak novih raznovrsnih SME jeste kroz specifično edukacijsko i permanento edukacijsko djelovanje na lokalnim razinama za mladu nezaposlenu radnu snagu i specifično doobrazovanje postojećeg menadžmenta postojećih SME, kako bi se ubrzalo i poboljšalo reinvestiranje kapitala snažnih i svih postojećih gospodarskih subjekata regije.

Razvoj SME i poljoprivrede, šumarstva i ruralnog sektora, također naslanjamo na segment DSEA 6.3.1.1. na str.22, također tu treba dodati i segment 6.3.2.1 str.23. prerađivačke industrije.

Razvoj SME u interakciji s turizmom se treba naslanjati na elemente u DSEA 6.3.3.1, str.24. što može povezati SME iz poljoprivrednog sektora sa SME iz turizma, itd.

Velika mogućnost za ekonomski rast i razvoj regije kroz inkubaciju novih proizvodnih SME kroz organizirano djelovanje, u suradnji sa svim snažnim uvozniciima iz regije, u cilju supstitucije što više proizvoda i roba kako bi se smanjio odliv svježeg obrtnog kapitala iz regije i otvorio proces obrta investicijskog kapitala kroz otvaranje proizvodnih radnih mjesta na supstituciji što većeg broja uvoznih proizvoda, za potrebe poljoprivrednog sektora, građevinskog sektora, ruralnog sektora itd.

Prostor za razvoj novih SME jeste u iskorištavanju prirodnih potencijala za zadovoljenje domaćih potreba i prelazak u izvoz finalnih proizvoda, a predstavljenih u DSEA u segmentima: 2.4.3 na str.8; zatim 2.4.4. i 2.4.4.1 i 2.4.4.2 na str 9 zatim 2.4.4.3; 2.4.4.4. i 2.4.4.5 ; 2.4.4.6. također 2.4.4.7 i 2.4.4.8 i 2.4.4.9 kao i 2.4.4.9.2 stranica 11. Razvitak SME otvara mogućnost razvitka socijalno tržišnog gospodarstva, za što ima potrebe i uvjeta u Hercegovini, a po uzoru na razvitak njemačkog socijalno tržišnog gospodarstva, iz 60-tih god.

Obzirom da je SME nazočno u svim bitnim gospodarskim granama regije: u industriji, i maloj industriji, i u poljoprivredi, i trgovini, i energetici, turizmu možemo kazati da je zadaća i uloga potpune odgovornosti da SME u regiji preuzme stratešku ulogu daljnjeg

razvitka regije. Razvitak SME s naglaskom na proizvodnom SME u regiji treba biti konačni cilj i regionalnih i lokalnih planova razvitka, jer jedino ostaje taj segment kao realan prostor za rast i daljnji razvitak koji će apsorbirati visoku stopu nezaposlenosti, koji će iskoristiti sve potencijale i komparativne prednosti regije nad domaćim i susjednim inozemnim poslovnim okruženjem. Proizvodni SME regije je jedini motor koji ima snage, mogućnosti i odgovornost da regiju povuče u integracijske procese prema EU, to trebamo prihvatiti i nedvojbeno jedinstveno u tom pravcu djelovati kao jedinstveni ekonomski prostor cijele regije Hercegovina.

RADNA PODGRUPA - MALO I SREDNJE PODUZETNIŠTVO (SME)

SNAGE	SLABOSTI
➤ Snažan poduzetnički duh ➤ dostupnost radne snage po konkurentnoj cijeni rada ➤ rasući broj domaćih SME ➤ prirodni resursi ➤ razvijena trgovačka mreža i veliko tržište ➤ poslovna fleksibilnost	➤ nepostojanje institucionalne potpore (suporta) države ili zajednice ➤ nepovoljni uvjeti kreditiranja ➤ nedostatak (nerazvijenost) proizvodnog poduzetništva ➤ loši rezultati provedene privatizacije ➤ velika birokracija i slabost državne administracije ➤ nepostojanje industrije na koju se vežu SME
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE/PREPREKE
➤ povećati podršku postojećim SME ➤ povećati broj novih SME ➤ razviti nove Centre za podršku poslovanja novih SME ➤ uvođenje novih tehnologija i razvoj novih proizvoda i usluga ➤ primjena EU standarda ➤ povećati broj obuka među poduzetnicima a posebno nezaposlenim ➤ usavršavanje ljudskog resursa ➤ veliki broj nezaposlenih ➤ supstitucija dijela uvoza ➤ izvozno tržište ➤ uvođenje i primjena inovacija korištenje i primjena kluster proizvodnog modela djelovanja u SME	➤ velika vanjska konkurentnost ➤ struktura razvoja gospodarstava susjednih zemalja i EU ➤ sporost u donošenju novih stimulativnih propisa i primjena istih ➤ neadekvatan i loš obrazovni sustav ➤ loše stanje osnovne infrastrukture ➤ dobro organiziran i vrlo jak uvozno-trgovački lobi

Mogućnosti razvoja turizma u regiji Hercegovina

Turizam je grana gospodarstva koja bilježi kontinuiranu tendenciju rasta u svijetu i evidentno je da mnoge zemlje u turizmu prepoznaju mogućnost razvoja i jačanja cjelokupne domene gospodarstva. To je ujedno i grana gospodarstva koja zauzima vodeću poziciju u svijetu po investicijama, koja iskazuje dvostruko brži rast od bruto proizvoda na svjetskoj razini i koja zaslužuje iznimnu pozornost i u regiji Hercegovina.

Opredijeliti se za turizam kao strateški cilj razvoja regije, a pri tome ne sagledati sveobuhvatnost i kompleksnost svih relevantnih čimbenika, eventualno bi moglo rezultirati pogreškom koja bi se reflektirala na cjelokupnost razvoja same regije koja ima perspektive razvoja i socijalnog prosperiteta. U cilju pozicioniranja turizma na mjesto koje zaslužuje potrebno je odgovoriti na određena pitanja koja nam se nameću.

- Da li turizam treba biti nositelj cjelokupnog razvoja regije?
- Da li Hercegovina raspolaže potencijalima za razvoj turizma (adekvatnost postojećih kapaciteta, ponuda, kulturo-povijesna baština, i sl.)?
- Koliko i kako utječe politička situacija u svijetu (terorizam, ratna žarišta)?
- Koliko utječe loša infrastruktura u cijeloj državi?

Sva ova kao i mnoga druga pitanja koja sada nismo spomenuli u svakom slučaju treba uzeti u obzir da bi turizam pozicionirali na ono mjesto koje zaslužuje i koje mu pripada.

Turizam na području ove regije u svakom slučaju zaslužuje dužnu pozornost i pruža mogućnosti razvoja regije. Ako objektivno sagledamo istinske vrijednosti, ali i priznamo realne mane i nedostatke Hercegovine, te poduzmemo korake ka rješavanju isith s stručnog aspekta i dugoročne strategije otvorili bismo mogućnosti za postepeno ostvarenje pozitivnih rezultata i pozicionirali turizam kao jednu od temeljnih grana razvoja gospodarstva u regiji.

Zemljopisni položaj Hercegovine, blaga mediteranska klima, dio jadranske obale, kao i zaleđem pruža mogućnosti razvoja ljetnog turizma. Sadašnji trend razvoja turizma ne predstavlja isključivo prodavanje «sunca i mora», već turisti zahtijevaju i kvalitetno osmišljene i organizirane popratne sadržaje poput krstarenja, splavarenja, raftinga, planinarenja, obilazke povijesnih znamenitosti, i sl.. Hercegovina može osigurati ovakvu turističku ponudu ne samo posjetiocima Neuma već i turistima koji dolaze i u južnu Hrvatsku. Rafting Neretvom, Boračko jezero, Jablaničko jezero, obilazak Hutova blata, rijeke Trebižat, posjeta kulturno-povjesnim spomenicima u Mostaru, Blagaju, Trebinju, Širokom Brijegu, Čapljini, Rami, i drugim znamenitostima širom regije, samo su dio prirodnih resursa koji pružaju mogućnost kvalitetnog razvoja ljetnog turizma.

Specifičnost ove regije je i istodobna mogućnostima razvoja i zimskog turizma na području Blidinja i Kupresa koji su prepoznatljivi po bogatstvu i raznolikosti flore i faune, pa je čak ovo područje zaslužilo epitet «botaničkog vrta Europe».

Religijski turizam je jedna od rijetkih blagodeti Hercegovine i tu se nalazi u samom vrhu svjetski prepoznatljive ponude ovog vida turizma. Na ovom tlu se nalazi obilje religijskih i kulturnih spomenika različitih konfesija i iznimno visokog stupnja vrijednosti. Tu su nedvojbeno Pravoslavna crkva uklesana u stijeni i u četvrta po vrijednosti fresaka u svijetu, Roznamedžijina i Karadžobegova džamija u Mostaru, Franjevački samostan na Šćitu, Samostan na Humcu, Manastir u Trebinju, tekija u Blagaju, kula u Počitelju, Samostan u Širokom Brijegu, kao i druge znamenitosti koje trenutno nisu nabrojane, a u svakom slučaju predstavljaju vrijednost koju treba pokazati.

Međugorje je diljem svijeta poznato odredište hodočašća brojnih vjernika, mjesto susreta različitih civilizacija i religija, i već je tijekom posljednjih 25 godina zabilježilo posjetu milionskog broja hodočasnika.

Ovo područje nije bogato sani religijskim povijesnim znamenitostima koje je djelomično nagrizao zub vremena, već i drugim znamenitostima i arheološkim iskopinama.

Nezaobilazan dio turističke ponude Hercegovine nesumnjivo predstavlja Stari most čija je rekonstrukcija u tijeku, kao i autentičan dio starog dijela Mostara koji datira još iz turskog razdoblja i koji je privlačio turiste iz cijelog svijeta. Ili pak ostaci grada prvog vladara ovog područja po kome nosi i ime – ostaci građevine Herceg Stjepana Kosače. Ili Likovnu akademiju u Počitelju, ili pak četrdesetak ilirskih gradina i rimske ceste u okolici Livna. Ono po čemu je Hercegovina čuvena su steći, prvi pisani spomenici, kameni spavači opjevani u stihovima najvećih pjesnika ovog podneblja. Ili iskopine iz rimskog doba pored Čapljine koje su istraživali svjetski arheolozi? Humska ploča, nekropola u Mokrom, Diva Grabovčeva,...?

Koncentriranost velikog broja kulturno-povjesnih znamenitosti i spomenika, obilje prirodnih ljepota predstavljaju raritet u svijetu i pružaju iznimno kvalitetne temelje za perspektive razvoja religijskog i kulturnog turizma tijekom cijele godine.

U svijetu sve više dolazi do izražaja i razvoj seoskog turizma, a ovo područje obiluje prirodnim resursima i izuzetnim potencijalima. U ovom trenutku seoski turizam se još uvijek nalazi na margini naših razmišljanja a i djelovanja. Seoski turizam pruža mogućnosti ponude izvornih hercegovačkih proizvoda od mesa i mlijeka, gastronomskih specijaliteta domaće kuhinje, kvalitetnih vina, rijetkih vrsta voća koje zbog svoje specifičnosti, načina uzgoja, kao i prerade daju nam za pravo nazvati ih «originalnim hercegovačkim proizvodom».

I pored svih ovih turističkih potencijala i vrijednosti, moramo biti svjesni nedostataka u koje je potreno uložiti velike napore kako bi se reducirali ili otklonili. Prvenstveno infrastruktura, loše prometnice, nekvalitetni i nedovoljni smještajni kapaciteti, slabosti u promoviranju i marketinškim aktivnostima u svezi prezentiranja turističke ponude, neorganiziranost turističkog sektora u cjelini, neinvestiranje u održavanje spomenika, nedostatak educiranih kadrova, itd. u svakom slučaju imaju negativne efekte koji se stručno i kvalitetno planiranim pristupom mogu prvo umanjiti, a potom i otkloniti tijekom određenog razdoblja. Ovaj proces zahtijeva angažman svih segmenata društva – institucija vlasti, gospodarskih subjekata, pojedinaca, ali najviše turističkih djelatnika.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da regija Hercegovina nedvojbeno ima potencijale koje joj daju niz argumenata za razmišljati o turizmu kao jednoj od temeljnih strategija razvoja, ali i prihvatiti i spoznati kako za daljni razvoj turizma nisu krucijelne samo prirodne ljepote i postojeća kulturno-povjesna baština, već prije svega uložiti dosta truda u eliminiranje nedostataka u svezi pratećih funkcija turističke ponude u jednom realnom razdoblju. Adekvatan know.how, strateško planiranje razvoja postojećih potencijala, investiranje u održavanje spomenika, kao i prateće grane sa kojima je turizam nedjeljivo povezan, sigurno mogu polučiti iznimno pozitivne rezultate kroz osubujnu turističku ponudu koja će rijetko koga ostaviti ravnodušnim.

RADNA PODGRUPA – TURIZAM

SNAGE	SLABOSTI
➤ polazna osnova u turizmu ➤ općeniti porast svjetskog turizma ➤ dostupnost radne snage po konkurentnim cijenama rada ➤ prirodne ljepote i kulturno blago ➤ bogato i povijesno nasljeđe ➤ prijeratni imidž BiH u svijetu ➤ mogućnost turističkih aktivnosti tijekom cijele godine ➤ pomoć međunarodne zajednice (volja za pomoć i prisustvo u BiH) ➤ mogućnost korištenja mreže veleposlanstava i predstavništava u svijetu ➤ zadovoljavajuća turistička struktura: hoteli, proizvodi.... ➤ dobra prilazna infrastruktura ➤ lokacija uz tržište koje najbrže raste u Europi-Hrvatska	➤ asocijacija na rat i mine ➤ postojanje miniranih područja ➤ nedovoljno razumijevanje mogućnosti od strane vlade i javnosti ➤ visoka porezna davanja ➤ nepostojanje ministarstva turizma ni na entiteskoj ni na državnoj razini ➤ loša infrastruktura ➤ porušenost turističkih kapaciteta i devastacija ➤ loša cestovna infrastruktura ➤ nedostatak podsticaja za ulaganja u turizam ➤ vizni režim ➤ neadekvatna privatizacija ➤ slaba organizacija i struktura u ovoj djelatnosti ➤ nizak nivo usluga na mostarskom aerodromu ➤ nedostatak političkog koncenzusa ➤ nedostatak mogućnosti za obučavanje u turizmu
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE/PREPREKE
➤ potencijal da se razviju ključni turistički sektori npr. zimski, ljetni, zdravstveni, ekoturizam, avanturistički sportovi, poslovni ➤ potencijal za razvoj ključnih proizvoda u vezi sa lovom, ribolovom, planinarenjem, ruralni turizam, eko projekti ➤ donatorska pomoć ➤ privatizacija u tijeku koja se odnosi na turizam npr. hoteli ➤ zainteresiranost susjednih tržišta za suradnju ➤ mogućnost korištenja iskustava drugih (Hrvatska) ➤ razvoj privatnog poduzetništva, te malog i srednjeg businessa ➤ ekološke prednosti ➤ povećati zaposlenost i broj radnih mjesta u turizmu ➤ ojačati organizacijsku strukturu ➤ povećati nivo obučavanja u turizmu	➤ nedovoljna politička stabilnost ➤ nedostatak pravnih okvira i standarda u turizmu ➤ nedostatak ulagača iz svijeta i domaćih inicijativa ➤ pretjerana urbanizacija ➤ pad rasta svjetskog turizma ➤ porast terorizma u svijetu ➤ ratna psihoza (SAD i Irak) ➤ nepostojanje strategije razvoja turizma u BiH i regije Hercegovine

Uvod u sektorsku SWOT analizu za Urbanizam

Da bi se u cijelosti sagledao problem planskog upravljanja, korištenja i zaštite prostora regije Hercegovina treba imati na umu šta bi sve omogućilo cjelovit pristup planiranju prostora (zakoni, odluke i planovi) i postojeća planska i urbanistička regulativa. Treba obezbijediti:

- Istraživanje, provjeru i ocjenu mogućih zahvata
- Izradu novih dokumenata prostornog uređenja
- Provedbu i praćenje donesenih dokumenata
- Ravnomjeran gospodarski i društveni razvoj
- Blagovremenu zaštitu zajedničkih prostora, zaštitu i očuvanje okoliša
- Uskladiti interese svih korisnika prostora i prioritete djelovanja
- Uskladiti sve u planovima obuhvata (Federacije i RS)
- Obezbijediti dostupnost podacima i dokumentima
- Uspostaviti jedinstven sistem informacija o prostorima i planovima za njihovo korištenje

DOKUMENTI PROSTORNOG UREĐENJA

- Prostorna osnova
- Program mjera
- Prostorni planovi (Federacije, RS, Kantona, područja od posebnog značaja, prostorni plan grada Mostara).
- Urbanistički plan
- Detaljni planovi prostornog uređenja (regulacioni i urbanistički projekti)
- Dokumenti definisani zakonom o prostornom uređenju
- Zaštita okoliša i strategijska procjena uticaja na okoliš

U regiji je očuvano sljedeće:

- Objekti i putevi infrastrukture od lokalnog, regionalnog državnog i međunarodnog značaja (putevi, energetika, vodoprivreda i telekomunikacije)
- Područja od posebnog interesa (hidroenergetski objekti i potencijali)
- Koridori i građevine međunarodnog značaja (aerodrom i sl.)
- Hidromelioracioni sistemi
- Područja sa prirodnim, graditeljskim, kulturno-istorijskim značenjem
- Infrastruktura od značaja za regije kao što je zdravstvo, školstvo, nauka , kultura,sport, uprava,turizam, bankarstvo, usluge i trgovina.

Prijedlozi za realizaciju:

- Usvojiti strategiju planiranja i održivog provođenja na osnovu ciljeva prostornog razvitka, te zaštitu korištenja i namjenu prostora i to:
- Osnovna namjena prostora (poljoprivreda, šumarstvo, građevinsko zemljište, vodene i druge površine)
- Sistem naselja i urbana područja
- Ruralna područja
- Građevine i koridore (saobraćaj, komunikacije, energetiku i telekomunikacije)
- Zaštita okoliša
- Zaštita graditeljskog i prirodnog nasljeđa

Obezbijediti urbanističke planove i to:

- Granicu obuhvata- organizovanje prostora
- Korištenje i namjena površina (stanovanje, rad, rekreacija, sport, turizam i posebne namjene)
- Opšti uslovi: stanovništvo (struktura starosne dobi, struktura zaposlenosti), pedologija (podaci o zemljištu), hidrologija (padavine), klimatologija.

Obezbijediti detaljne planove za prihvaćene projekte, vrstu dokumenata za provedbu, vremensko razdoblje za koje se dokumenti donose, način osiguranja sredstava za izradu planova i dokumenata te materijalnu i kadrovsku bazu.

RADNA PODGRUPA – URBANIZAM

SNAGE	SLABOSTI
➤ Pretežno očuvan okoliš ➤ Izgrađena srazmjeno prihvatljiva struktura naselja ➤ Prihvatljivo iskustvo u urbanizaciji ➤ Postojanje osnovne urbanističko-prostorne dokumentacije ➤ Postojanje osnovnih zakonskih rješenja u zaštiti okoliša usaglašenih sa međunarodnim konvencijama ➤ Postojanje zoniranih urbanih sadržaja u većim mjestima ➤ Adekvatna infrastrukturna izgrađenost	➤ Nepostojanje jasno definiranih strategija razvoja (od nivoa BiH do nivoa regije) ➤ Nepostojanje politike integralnog upravljanja prostorom ➤ Nepostojanje politike urbanizacije ruralnih naselja ➤ Zastarjeli, neažurirani i nedopunjavani planovi ➤ Nepovoljan raspored i koncentracija stručnog kadra ➤ Nedostatak novčane potpore (visoke cijene izrade planske dokumentacije) ➤ Zanemariva interaktivna povezanost na izradi urbanističke planske dokumentacije između graničnih područja ➤ Lokalizam u izradi prostorne planske dokumentacije
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE/PREPREKE
➤ Permanentan rad na izradi nove urbanističke planske dokumentacije, te rad na izmjeni, dopuni i preoblikovanju postojećih planskih dokumenata	➤ Stalna devastacija prosora ➤ Nepostojanje koordinarnog djelovanja svih faktora počev od izrade urbanističke planske dokumentacije pa do faze provedbe iste ➤ Fluktuacije kvalitetnih kadrova

Obrazovanje i obuka odraslih

Obrazovni sastav stanovništva je najvažniji pokazatelj kvaliteta subjektivnog faktora i također jedan od indikatora budućnosti populacije. S obzirom da je obrazovanje ujedno i uslov za zapošljavanje ali i razumijevanje brojnih društvenih procesa, sve države u svijetu imaju posebno razrađene strategiju i taktiku podizanja obrazovnog nivoa stanovništva. Međutim, to je dug i skup proces, pa nije moguće u kratkom roku obezbijediti niti zadovoljavajući nivo niti obrazovni sastav stanovništva. Stoga je podizanje obrazovnog nivoa i poboljšanje obrazovnog sastava stanovništva predmet sekularne politike konkretnog društva. S druge strane, znanje nije samo sebi cilj. Njegova je svrha ponajprije osposobljavanje za posao pa sistem učenja mora biti uređen tako da se kadrovi proizvode nešto ranije (ali ne suviše) od trenutka nastajanja konkretne potrebe. Obrazovni proces mora anticipirati privredni rast i razvoj te ići ispred nivoa privredne razvijenosti i ispred njene strukture. To ga čini sve složenijim, a zahtjevi za sve većim znanjima čine ga sve dužim. Težini problema doprinosi i činjenica da se, u savremenim uslovima, tehnologije proizvodnje mijenjaju svakih pet godina, što praktično znači da proces učenja traje cio radni vijek.

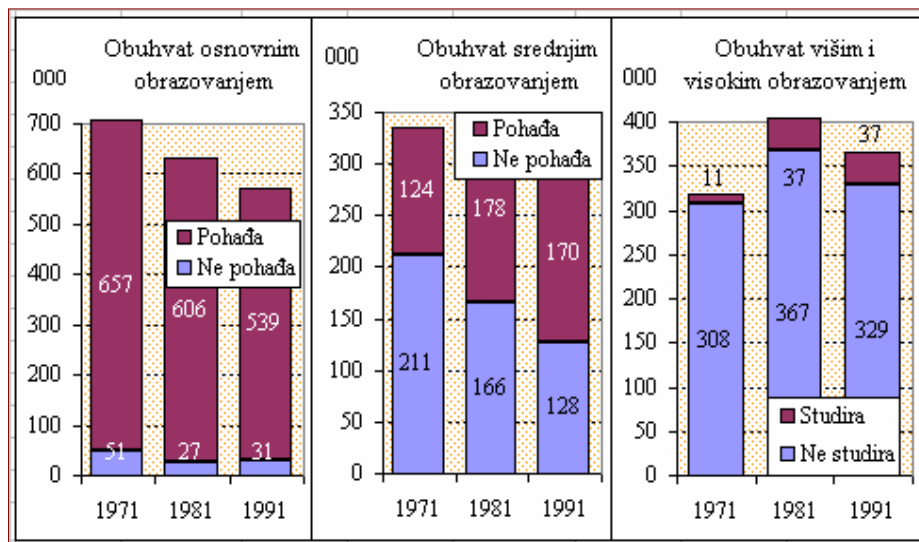
Obrazovni nivo stanovništva u velikoj mjeri korespondira s nivoom privredne razvijenosti. Najrazvijenije zemlje u svijetu imaju opštu stopu pismenosti 99%, prosječno vrijeme školovanja 10-12 godina, obrazovni koeficijent ¹ i indeks školovanosti (mladih generacija) 1,00. Najslabije razvijene zemlje imaju opštu stopu pismenosti oko 20%, prosječno trajanje školovanja ispod jedne godine, obrazovni koeficijent ispod 0,3 i indeks školovanosti mlađe generacije ispod 0,1.

U podizanju obrazovnog nivoa i razvoju obrazovne strukture stanovništva u našoj zemlji učinjeno je veoma mnogo poslije Drugog svjetskog rata. Naslijeđena stopa pismenosti od 10% podignuta je na oko 70%, a prosječan obrazovni koeficijent povećan s 0,1 na 2,3, što zemlju, s ovog aspekta, svrstava u srednje razvijene.

¹ Omjer između prosječnog i minimalnog (četvorogodišnjeg) školovanja (UNESCO, 1992).

Situaciju u obrazovanju mladih generacija u Bosni i Hercegovinu preciznije vidimo iz slike 1. Na njoj su prikazane tri osnovne grupe stanovnika mladih generacija, u starosnim granicama koje odgovaraju trima osnovnim obrazovnim nivoima u posljednje dvije decenije pred rat². Stanje na području Regionalne razvojne agencije Hercegovina (REDAH) ne razlikuje se bitno od onog prikazanog slikom.

Podaci pokazuju da se postigao zadovoljavajući obuhvat osnovnoškolske generacije obrazovanjem. To se ne bi moglo kazati za srednješkolski obuhvat, a pogotovu za obuhvat generacija obrazovanjem na višim i visokim školama. U razvijenijim zemljama je obuhvat generacije srednjim obrazovanjem iznad 80% (kod nas nešto iznad 50%), a višim ili visokim iznad 25% (kod nas 10%).

Slika 1: Obuhvat mladih generacija BiH, 1971-1991.

Nakon rata smanjen je broj stanovnika na području, pa su i mlađe kohorte manje nego prije rata. Dobra je, u tome, činjenica da je obuhvat generacije odgovarajućom vrstom obrazovanja znatno veći nego prije rata. Obuhvat srednješkolske generacije povećan je na najmanje 70%, a visokim obrazovanjem na oko 25%. Druga prednost trenutka je da je izgrađenost mreže obrazovnih institucija takva da, načelno govoreći, nisu nužna ulaganja u nove objekte. To daje šansu za njihovo bolje opremanje, ali su raspoloživa sredstva jako ograničena.

Dvije vrste obrazovnih institucija nedostaju na području: predškolske i za obrazovanje odraslih. U oblasti obrazovanja odraslih u BiH, pa i na području koje pokriva Regionalna agencija za razvoj Hercegovina (REDAH), tek treba da se razviju institucije za obrazovanje odraslih. Pretpostavi li se da je na REDAH području zaposleno oko 100 hiljada ljudi, izlazi da bi na obrazovanje ove vrste reflektovalo oko 20 hiljada odraslih (zaposlenih) godišnje.

Ocjena opštih karakteristika obrazovnog sistema data je SWOT analizom u nastavku.

² Izvor podataka: SGBiH 1992, izd. Zavod za statistiku BiH Sarajevo.

RADNA PODGRUPA- OBRAZOVANJE

SNAGE	SLABOSTI
• Tradicija i svijest o važnosti obrazovanja kod stanovništva i opća sklonost ka sticanju znanja • Provedeno osnovno obrazovanje stanovništva • Izgrađena mreža obrazovnih objekata na cijelom prostoru • Srednjoškolsko obrazovanje postoji na cijelom prostoru regije u svim općinama • Postoje visokoškolske obrazovne institucije u regiji • Provođenje reforme školstva i prilagođavanje EU standardima	• Zastarjela oprema i zastarjeli školski programi, zastarjeli obrazovni kadar • Loša ekonomsko-socijalna situacija stanovništva što sprečava kvalitetnije i raznovrsnije obrazovanje • Velika koncentracija pojedinih obrazovnih kadrovskih profila • Nedostatak specifičnih kadrovskih profila (poljoprivreda i javna zanimanja) • Nedostatak vannastavnih, a u praksi korisnih i primjenljivih programa • Nedostatak praktične izobrazbe u specifičnim vještinama razine majstorskih zanimanja
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE- Prepreke
• Razvoj privatnih obrazovnih institucija • Usvojen concept 9 godišnjeg osnovnoškolskog obrazovnog sustava • Prilagođavanje obrazovnog sustava tržišta i po standardima EU • Razvoj menadžmenta u obrazovanju • Implementacija Bolonjskog sporazuma • Razvoj novih oblika obrazovanja	• Složenost transformacije obrazovnog sustava • Zastarjelost obrazovnih profila • Nehomogenost obrazovnog sustava s obzirom na odgovornost za razvoj • Nedovoljna sklonost političke strukture prilagođavanju obrazovnog sustava potrebama razvitka i mobilnosti radne snage • Opća nesklonost promjenama

Zaključci i preporuke

Analiza je pokazala da na području Regionalne ekonomske razvojne agencije Hercegovina BiH postoje ljudski i materijalni resursi koji omogućavaju njezin razvoj.

Vrednujući indikatore i trendove razvoja dodatnim kriterijima (prednosti, mane, mogućnosti i prijetnje), izvršena je selekcija faktora (budućeg) održivog razvoja. O njima bi, čini se, trebalo voditi računa prilikom izrade strategije. Ti ključni faktori su, u nastavku, poredani prema značaju za budući razvoj, ali redoslijed ne isključuje druge faktore – oni se međusobno dopunjavaju čineći minimalnu cjelinu koju bi bilo nužno obuhvatiti strategijom regionalnog razvoja.

8. Voda je ključni prirodni resurs budućnosti, ne samo za ove krajeve. Taj nebeski dar ovom podneblju treba zadržati (izvjesno vrijeme tokom godine) na tom prostoru da bi se mogao višestruko iskoristiti za razvoj, a zatim nezagađenog pustiti da ga drugi koriste na putu ka ušću. Ako je tretirana po privrednim djelatnostima koje je koriste, neće moći donijeti sinergiju razvoju, pa mora biti razmatrana kao cjelovit višenamjenski razvojni faktor. Formuliranje i izrada strategije korištenja voda slivova Neretve i Trebišnjice, uz integralno upravljanje njima, moralo bi biti prvi korak u daljnjem osmišljavanju razvoja.
9. Razvoj agroindustrijskog sektora temeljenog na plodnom tlu, broju sunčanih dana i kontroliranoj upotrebi vode te srazmjerno očuvanom okolišu čini se da pruža mogućnost specifične proizvodnje hrane ne samo za potrebe stanovništva regije nego i gravitirajućeg dijela Dalmacije u prvom redu, ali i Bosne, a u nekim (opet specifičnim) proizvodima za izvoz znatno izvan granica zemlje. Agrarnu politiku, međutim, treba postaviti na nove temelje - ključnim (državnim) odlukama o argarnom minimumu i socijalnoj sigurnosti ruralnog stanovništva, koji bi omogućili okrupnjavanje posjeda ali i opstanak malih gazdinstava. Ruralna naselja treba voditi ka urbanizaciji i izgradnji svih elemenata infrastrukture, uključujući centre za tehničku, finansijsku i drugu podršku njihovom opstanku i razvoju s konačnim ciljem dobijanja CE znaka na proizvodima s područja.
10. Energetski potencijal područja svrstava ovu regiju u najbogatije po stanovniku u Evropi. U dilemi između dva osnovna resursa: ugljena (koji je neobnovljiv) i vode (trajan resurs) vjerovatno bi trebalo dati prioritet hidroenergiji. Možda bi odlaganje korištenja ugljena za budućnost u kojoj bi se, eventualno, dobile čiste tehnologije moglo biti rješenje koje bi pomirilo suprotnosti. Na drugoj strani, agresivnim korištenjem vodnog potencijala mogla bi se u velikoj mjeri narušiti, inače krhka, ekološka pa i proizvodna ravnoteža. Strategija korištenja voda iz tačke 1 bila bi prvi korak u razumnom korištenju tog potencijala, a cost-benefit analiza izvedena nakon idejnih tehničkih rješenja upotrebe voda u energetske svrhe, barem kod većih objekata - završni korak u odlučivanju o izgradnji. Pri navedenome ne treba gubiti iz vida solarnu i energiju vjetra, kod kojih je transfer stranih znanja i (pozitivnih i negativnih) iskustava najvjerovatniji put u njihovom korištenju.
11. Saobraćajna infrastruktura je najslabija karika u razvoju regije. Koridor 5-C možda je najvažnija srednjoročna investicija koja će doprinijeti boljem povezivanju regije s ostatkom svijeta. On, međutim, ne rješava problem otvaranja cijele regije, pa ni razvoja zemlje. Ovdje je potreban nov pristup problemu. Umjesto unutarnje sinergije, koja može biti nužan ali nije i dovoljan razlog izgradnji saobraćajne mreže, potrebno je razmotriti razvojne potrebe (balkanskoga i evropskog) okruženja i u njima sagledati položaj i ulogu regije i zemlje i, zatim, osmisliti nove saobraćajne koridore budućnosti. Jedna balkanska konferencija o tim novim, koridorima mogla bi biti dobar početak u kvalitetnijoj integraciji regije u saobraćajnu infrastrukturu buduće Evrope. Na rezultatima konferencije mogla bi biti formulirana strategija razvoja saobraćaja u zemlji, a unutar nje (ili nakon nje) i regionalna strategija. Ukoliko država nije u stanju finansirati taj razvoj, regija bi morala raspolagati pravom odobravanja koncesija.
12. Predratna industrija regije bila je u najvećoj mjeri orijentirana na izvoz u druga područja zemlje, bivše SFRJ, Evrope i svijeta i zadovoljavala najviše standarde kvaliteta. Ogroman novac uložen u razvoj privrede u regiji nakon Drugog svjetskog rata nepovratno propada u procesu dezinvestiranja. Ne puštajući se u raspravu o konceptu privatizacije i gotovo nemjerljivim poslijeratnim štetama učinjenim privredi na ovom prostoru, očito je da su neke vrijednosti još uvijek prisutne i mogu se iskoristiti za daljnji razvoj. U prvom redu riječ je o tehničkim znanjima i sposobnostima koja posjeduje radna snaga regije, a zatim o urbaniziranim površinama, izgrađenoj industrijskoj infrastrukturi i objektima s devastiranom opremom. Nužna dodatna ulaganja, uz novo promišljanje proizvodne orijentacije, u

najvećem broju slučajeva bila bi manja od novih investicija na novim lokacijama. Jedan regionalni web-portal s prikazom stanja neiskorištenih prostora, objekata i mogućnosti za (domaća i strana) ulaganja sigurno bi pomogao potencijalnim investitorima u odlučivanju o ulaganju na prostoru regije.

13. Turizam, u kojem je etabliran jedan broj turističkih enklava, svakako predstavlja jednu od ozbiljnih razvojnih mogućnosti. Neke od geoloških, prirodnih i kulturno-historijskih i tradicionalnih vrijednosti, međutim, ostaju (stalno i bez razloga) izvan ponude. Regionalna strategija razvoja ove djelatnosti je, čini se, nužna, a njen sastavni dio mogao bi biti web-site s digitaliziranim lokacijama, fotografijama i kalendarom događaja.
14. Mineralni resursi su dosad uglavnom ad hoc istraživani i korišteni. Njihova nedovoljna geološka, rudarska, hemijsko-tehnološka i ekonomska istraženost ne omogućava, osim u izuzecima, sistematsko korištenje. Izvještajem su obuhvaćeni glavni među poznatim potencijalima, ali je za njihovo sistematsko korištenje potreban (u najmanju ruku) regionalni fond za mineralna istraživanja u kojem bi participirale sve općine s područja, a sredstva bi služila kao inicijalna za generiranje partnerstva u ovoj oblasti.
15. Broj i strukture stanovnika izostali su iz SWOT analize, iako predstavljaju osnovicu su za bilo kakvo ozbiljnije promišljanje razvoja. Bez njih nije moguće definiranje osnovnog razvojnog cilja - nivoa društvenog proizvoda koji se želi postići, teško je utvrditi socijalne potrebe stanovništva i voditi brojne druge razvojne politike. Posebno istraživanje demografske slike i tendencija na području čini se nužnim, čak prije izrade strategije.